

Կարգը-Յարևի

Կնշակեալ Նահապետեան
(դրամ)

1919թ.

891.99

5-39

2314

ՀԱՅ. ԿՈՒՈՒԱԾՆԵՐ. ՇՐՋ. ԿՆԴՐ. Վ.ՄԱՐԿԵՐ

ՅԱԿՈԲ-ՅԱԲԵԹ

ՀԱՉԱԿԵԱՆ ՆԱՀԱՏԱԿՆԵՐԸ

ՏՐԱՄԱ

6 ԱՐԱՐՈՒԱԾՈՎ

ԳՐԵՅ՝

ԼԵՒՈՆ ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆ

ՏՊԱՐԱՆ

«ԵՐԻՏՈՍԱՐԴ ՀԱՅԱՍՏԱՆ»

1919

Թիի 22, - Ս. Դ. Հնջ. Կոնս. ԱՄԵՐ. ՇՐՋ. ԿԵԴՐ. Վ. - ՄԱՐՄՆԻ

291.99

15-39

ՅԱԿՈՐ-ՅԱՐԷՐ

USU 3-10 6
Kasap. Jigany
1381

ՀԵՉԱԿԵԱՆ ՆԱՀԱՏԱԿՆԵՐԸ

Տ Ր Ա Մ Ա

6 ԱՐԱՐՈՒԱԾՈՎ

Գ Ր Ե Յ

ԼԵԻՈՆ ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆ

2445

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԿՈՆՍՏԱՆԴՆՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԲՆԱԿԱՆԱԿԱՆ ԲԻՅՈՒԹԵԿԱ
Կ. Ա. ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆ
ՏՔԵՐՈՒՄԻ ՕՏԺԵԼ

Տ Պ Ա Ր Ա Ն

«ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՀԱՅԱՍՏԱՆ»-Ի

1919

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԿՈՆՍՏԱՆԴՆՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԲՆԱԿԱՆԱԿԱՆ ԲԻՅՈՒԹԵԿԱ
7/71. 1922
Մ. ԱՅՈՒԴ ԶԱՆԻ ԱՆՆԵ

26 .06. 2013

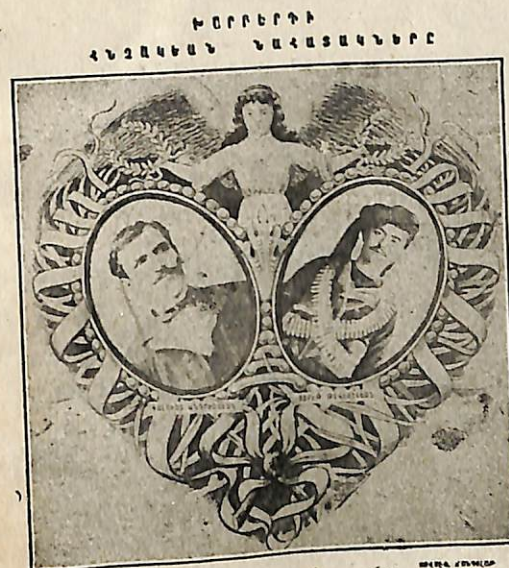
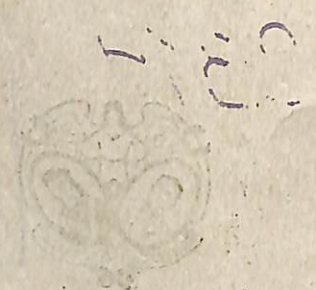
72892

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY

CHICAGO

LIBRARY

F. EDWIN LEAH 1892
(1892-1904)

Examine the date of the
first of the series of the
series of the series

1875-1904

2314

ՆԵՐԿԱՅԱՑՄԱՆ ԻՐԱԴՈՒՆՔ

Ներկայացման իրաւունքը հեղինակին վերա-

պահուած է:

1482 2001

Հասոյքին 10%-ը Սօցիալ Դեմօկրատ Հեղափոխական

Եան Կուսակցութեան յատկացուած է:

ՆԱԽԱԲԱՆԻ ՏԵՂ

1914 Յուլիսին՝ Պօլսոյ մէջ, Պալենց զբաղողներ
հաղիւ հրապարակ հանած էր Լ. Մարտիրոսեանի
սոյն թատերգութեան երեք պրակները, երբ թիւրք
կառավարութիւնը արգիլեց անոր հրատարակութիւ-
նը եւ զբաղող պրակները անկէ վերջ հետզհետէ ծա-
ւալող պատերազմական վիճակը՝ Պալենցէն հեղինա-
կի ձեռագիրը ստանալուն արգելք եղաւ:

Անհրաժեշտ էր սոյն թատերգութեան հրատա-
րակութիւնը. զիմում եղաւ ընկեր Լեւոն Մարտի-
րոսեանի, որ իր մօտ եղած չը սրբազրուած մասե-
րէն լրացնէ տրաման եւ յանձնէ մեզ:

Ուրախ ենք, որ յարգելի ընկեր հեղինակը ամ-
բողջացուց այս հրաշալի բիշտը նորէն, եւ յանձնեց
«Երիտասարդ Հայաստան»ի իմպրադրութեան հրա-
տարակութեան համար:

ԳՈՐԾՈՂ ԱՆՁԻՆՔ

ՅԱԿՈԲ .—	
ՅԱԲԷԹ .—	— Շապին-Գարահիսարցի
ԱՆՆԱ .—	Անոնց մայրը
ՍԻՐԱՆՈՅՇ .—	Յակոբի կինը
ԱՇՈՏ .—	Յակոբի գաւակը
ՍԱԹԵՆԻԿ .—	Յաբէթի նշանածը
ՍԷՄԷՐՃԵԱՆ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ .—	Խարբերդցի
ՄԱՐԻՅԱ .—	Խարբերդցի կին մը
ԼՈՒՍԻԱ .—	Մարիցայի դուստրը
ԶԱԻԷՆ .—	Մարիցայի տղան
ՎԱՂԱՐՇ .—	Զաւէնի ընկերը
ՏԷՐՎԻՇ .—	Յոյսի Առաքեալը
ՏԻԳՐԱՆ .—	Խարբերդցի երիտասարդ մը
ՄԻՐԻՃԱՆ .—	Սեբաստացի երիտասարդ մը
ՍՈՒԼԹԱՆ ԵՒ ԽԱԶԽԱԹՈՒՆ .—	Երկու կիներ
ՆԱԶԱՐԵԱՆ .—	Սգահանդէսի Ատենապետ
ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ .—	Ռամկավար մը
ՊՕՆԱՓԱՐԹԵԱՆ .—	Դաշնակցական Բժիշկ մը
ԱՐՇԱԻՐ .—	Սօց. Դէմ. Հնչ. Կուս. Գործիչ
ԳՕՄԷՍԷՐ ՀԱՄՏԻ .—	Մ-Ազգի մէկ Ոստիկանը
Քահանայ մը, Ոստիկաններ դահիճներ, Սուի- նաւոր զինուորներ, հանդիսականք եւայլն :	

ՀՆՁԱԿԵԱՆ ՆԱՀԱՏԱԿՆԵՐԸ

ՅԱԿՈԲ-ՅԱԲԷԹ

(ՏՐԱՄԱ 6 ԱՐԱՐՈՒԱԾՈՎ.)

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Ա.

ՏԵՍԻԼ Ա.

(ԱՆՆԱ, ՍԻՐԱՆՈՅՇ ԵՒ ԱՇՈՏ)

(Տեսարանը կանցնի Գարա-հիսար քաղաքի պար-
գուկ մէկ տան մէջ : Գետինը կապերտ մը ձգուած է,
փոքր սեղան մը մէջտեղը : Սենեկին ճակատը Յի-
սուսի Խաչելութեան պատկերը կայ, քովն ալ Յակո-
բի պատանեկութեան պատկերը . ձախ կողմը քարի-
ղի կանթեղ մը, չորս աթոռներ : Մայրը՝ Տիկ. Ան-
նան, նստած աթոռին վրայ՝ թոռանը բանկոնակը կը
կարկտնէ, հարսը՝ Տիկ. Սիրանոյշ . գուլպա կը հիւսէ
իսկ Աշոտ՝ Յակոբի 13 տարեկան մանչը, մէկ անկիւն
մը քաշուած՝ երկար փայտ մը տաշելով կըբաղի) :

ԱՆՆԱ. — Ըսէ՛ տեսնենք Սիրանոյ՛շ, Ի՞նչ ըլլա-
լու է ասոր վերջաւորութիւնը . աս քանի գիշեր է, որ
մէր Յակոբը տուն չի գար : Դեռ նոր բանտէն ազատ-
ուած՝ դարձեալ մտած է բանտ առաջնորդող ճամ-
բան : Ամէն վայրկեան սիրտս կը դողայ՝ կարծես
չարագուշակ զգալանակէ մը մղուած : Ինձ կը թուի

Թէ զայն պիտի խլեն ու տանին այլեւս անյուսարի վերագարծով: Գիշերները քուն չունիմ, արհաւիրալի երազներ կը շարունակեմ առջեւ. բաց աչքով տեսնուած երազներ, Սիրնաո՛յ՛լ Ու՛հ, ի՛նչ սոսկալի են այդ երազները:

ՍԻՐԱՆՈՅՇ.— Մայրի՛կ, ինչո՞ւ կը վախնաք երազներէն. անոնք, կամ ստամոքսի անհանգստութեան եւ կամ մտային գերազդեցման արդիւնք են: Ասկէ առաջ ալ շարունակ տեսած էք զէ՛շ երազներ, չէ՞. պատճառը սա է, որ կը պառկիք վախով ու կասկածով. հետաքուցէք վախն ու կասկածը ձեր մտքէն ու պիտի տեսնէք վարդազոյն երազներ:

ԱՆՆԱ.— Վարդազոյն երազներ՝ . . . Սիրանո՛յ՛լ, կերելի թէ օրինակած են Յակոբի պաղարիւնութիւնը. ինչպէ՞ս կրնամ տեսնել վարդազոյն երազներ. միթէ անոնք կը հպատակի՞ն մեր կամքին: Ո՛հ, ո՛հ, Սիրանո՛յ՛լ, կամենալով վախն ու կասկածը չեն հեռանար, կամենալով վարդազոյն երազներ չեն տեսնուիր: Երազները յաճախ թելադրութիւններն են այն մեծ անձանոթին, որու սրտուս աչքերը կրնան թափանցել ապագայի մութ վարդազոյնէն ներս:

Այս գիշեր երազ մը տեսայ. մտիկ ըրէ՛, տե՛ս թէ ի՞նչ կազ կրնաս գտնել ստամոքսի անհանգստութեան կամ մտային գրգռումի հետ: Ծովու եզերքը կեցեր կսպասէինք նաւու մը, որ պիտի գար մեզ տանիլ զաւկիս նոր հաստատուած կղզին, որուն համար հրաշալի բաներ կը պատմէին: Ես անօթի էի, քիչ մը հաց առի ճամբու պայուսակէն ու կերայ. դուն կը լուսցուէիր ծովուն ջուրովը, իսկ Աշոտը կը ցատկըրտէր հոս, հոն աւազներուն վրայ:

ԱՇՈՏ.— (Վազելով իր մեծ մօր քով) Ի՞նչ ըսիր մեծ մայր . . . Ե՞րբ է, որ ես ցատկըրտեմ եմ աւազներուն վրայ:

ԱՆՆԱ.— Երազիս մէջ, թոռնիկս, երազիս մէջ տեսայ այդպէս:

ԱՇՈՏ.— Ա՛հ, երազիդ մէջջ . . . ես ալ զարմացայ երբ կարծեցի թէ իրական բան մը կը պատմես . . .:

ԱՆՆԱ.— (Կը գրկէ Աշոտը ու կը համբուէ) Գնա՛, զաւակս, գնա՛ դուն քեզմով զբաղիր. լաւ է քեզ համար, որ մեր խօսքերը չի լսես:

ԱՇՈՏ.— Ինչո՞ւ, մեծ մա՛յր, ինչո՞ւ չի լսեմ ձեր խօսքերը:

ԱՆՆԱ.— Որովհետեւ, զաւակս, անոնք վախով, վշտով ու հառաչանքով են չինուեր:

ԱՇՈՏ.— Ո՞վ չինած է զանոնք այդպէս:

ԱՆՆԱ.— Ա՛հ, այդ չեմ գիտեր, Աշո՛տ:

ԱՇՈՏ.— (Դառնալով մօրը) Մա՛յր, դո՛ւն ալ չես գիտեր:

ՍԻՐԱՆՈՅՇ.— (Գգուելով գալիին գլուխը) Գիտե՛մ զաւակս, մեծ մայրն ալ գիտէ, բայց այդ բանը քեզի յայտնելու ժամանակը եկած չէ դեռ:

ԱՇՈՏ.— Ե՞րբ դալու է այդ ժամանակը, մա՛յր . . . ինչո՞ւ չես ըսեր:

ՍԻՐԱՆՈՅՇ.— Այդ ժամանակը այն ատենը եւ կած կըլլայ Աշո՛տ, երբ կեանքը ճանչնաս:

ԱՇՈՏ.— Ու ե՞րբ կեանքը պիտի ճանչնամ:

ՍԻՐԱՆՈՅՇ.— Երբ որ առաւապիս:

ԱՇՈՏ.— Լա՛ւ, մա՛յր, չըլլա՛ր որ հիմակ անմիջապէս սկսիմ տառապիլը, որպէսզի կեանքը չուտով ճանչնամ:

ՍԻՐԱՆՈՅՇ.— (Ժպտելով) Ո՛հ, զաւակս, ո՛չ . . . ուղեկովդ չես կրնար տառապիլ. ուրիշներն են, որ պիտի տառապեցնեն քեզ:

ԱՇՈՏ. — (Գլուխը օրրելով) Ձե՛մ հատկնար չեմ
... բայց վերջապէս պիտի հասկնամ օրին մէկը... :
Հիմա կու հիմայ երթամ իմ գործին նայիմ ... (Քանի
մը քայլ առնելէ վերջ՝ կը դառնայ մեծ մօրը) Մեծ
մայր, եթէ այս գիշեր ալ երազ տեսնես՝ զիս կանչէ
որ ես ալ գիտեմ հա՞ ... (Խնդալով կերքայ նախկին
տեղը...):

ԱՆՆԱ. — (Աչքերը կը սրբէ ու լոխուր ժպիտով
մը) Շա՛տ աղէկ թոռնիկս, շատ աղէկ ... (Յայտն
խօսքն ուղղելով հարսին) Երազիս պատմութիւնը չի
լրացուցի. անանկ չէ՞, Սիրանոյշ. լսէ ուրեմն: Ծո-
վեգերքին վրայ մեր սպասումը երկար չի տեւեց.
հեռուէն երեւցաւ մեր նաւը, որ շատ չանցած՝ խա-
րըսից նաւահանգստին մօտ: Նաւապետը, որ ա-
լետոր ծերունի մըն էր, մասնաւոր նաւակով մը մեզ
փոխադրեց իր նաւը: Հոն՝ առաջին անգամ մեզի
հանդիպող անձը եղաւ Յարէթի նշանածը՝ Սաթենիկ,
որը չը գիտեմ ինչո՞ւ բնաւ չի խօսեցաւ մեզի հետ:
Ծովը, որ առաջ կապոյտ էր, կարմիրի փոխուեցաւ.
կարմիր՝ յարիւնի պէս կարմիր: Ալիքները սկսան կա-
տաղութեամբ յարձակիլ նաւուն վրայ, զայն կլլելու
սպառնալիքով, սակայն ես չի վախցայ, որովհետեւ
նաւապետը, փորձառու մարդ, միշտ ղեկին գլուխը
կեցած՝ կը ժպտէր դառն արհամարհանքի ժպիտով:
Մեր ճամբորդութիւնը երկար չի տեւեց. նոյն գիշերն
իսկ կղզին հասանք: Նաւապետը բռնեց իմ ձեռքս
եւ սկսանք քայլել: Բնակութեան նշան չի տեսայ այդ
կղզին մէջ, ու անդիմադրելի սոսկում մը զգացի:
Նաւապետը գուշակեց սրտէս անցածը ու ցոյց տուաւ
չարք մը ցանցաւ ճրագներ, որք կը պլպլային մեզմէ
քիչ հեռու: Հոն ուղղուեցանք: Ի՞նչ տեսնեմ աղէկ,
Սիրանոյշ ... փոխան բնակութեան՝ գերեզմանոց
մը. (Հոս Սիրանոյշ, քողած իր ձեռքի գործը անձ-
կոտ ու ահաբեկ դիրքով մտիկ կընէ) պարզուկ գե-
րեզմանոց մը, ուր տուն տրուած չէր մարդկային յա-

մառ փառասիրութեանց ցուցադրումին: Մէն մի
գերեզմանի վրայ ճերմակ քար մը կար երկնցուած.
առանց ծաղկեփունջի, առանց զարդարանքի, առանց
երկար արձանագրութեան. սոսկ իրենց անունները
միայն, փորագրուած՝ խաչի մը տակ. Բարգէն, Ժի-
րայր, Վազգէն ու զեռ շատ մը ուրիշ անուններ ... :
Հարցուցի մեր առաջնորդին թէ՝ «Ի՞նչ կը նշանակեն
ասոնք». նա չի պատասխանեց, այլ զիս տարաւ խո-
շոր դամբանի մը քով, ուր երկու ճրագներ կը պլպլա-
յին. յայտնի էր, հոն ամփոփուած էր երկու մարդոց
մարմինները: Ո՞վքեր կրնային ըլլալ անոնք. ծոցեցալ
ու մոմի աղօտ լոյսով կարդացի անոնց անունները՝
ՅԱԿՈԲ Է ԵՎ ՅԱԿԷԹ ... :

ՍԻՐԱՆՈՅՇ. — Ո՛հ, մայրի՛կ, սոսկալի է այդ.
(Զեռքով կը ծածկէ երեսը ու կը հեծկլտայ):

ԱՆՆԱ. — Այո՛, Սիրանոյշ ... Երբ տեսայ այդ-
պէս՝ զգայազիրի ինկայ գետին, ու երբ սթափեցայ՝
քովս գտայ իմ անդին Յակոբս: Ուղեցի գրկել ու
համբուրել զինքը, չի թողուց. ուղեցի խօսիլ՝ բերա-
նըս փակեց իր երկաթէ ձեռքերով. «ԼՈ՛ՒՌ», ըսաւ
նա. «Սա գիշերային խաղաղ ժամուն մի վրդովեք
չարչրկուած հոգիներու նուիրական հանգիստը. ա-
նոնց խորհուրդի ժամն է հիմայ ... : Անոնք կը խոր-
հին տարրադադրել չինցած արեւը ու նոր տարրե-
ւու խառնուրդով ստեղծել նորագոյն Արեւ մը, որդւ
լոյսին տակ արցունքի ծովերը պիտի ցամքին, ծա-
ղիկները պիտի մերժեն թոյն տալ օձերուն ... :
Ինչա՛, մա՛յր, գնա այժմ ... Եկուր միայն արշալոյ-
սին, երբ հիմակուան Աստուածը ծնրադրած պի-
տի տեսնես՝ իրմէ աւելի արդար աւելի Բարի Աստու-
ծոյ մը խորանին առջեւ»: Ես բան չի հասկցայ իր
խօսքերէն ու վշտերուս մէջ խելակորոյս՝ թեւերս եր-
կարեցի զինքը բռնելու համար, բայց նա զիս ետ հը-
րեց ու հեռացաւ ... : Սիրանոյշ, ահա՛ ամբողջ երա-
զիս պատմութիւնը:

ՍԻՐԱՆՈՅՇ — Ա՛հ, մայրի՛կ. իրաւ որ երազդ սովորական երազներէն չէ. ան իր մէջ թէ չարագուշակ բան մը ունի եւ թէ յուսալից ... չարագուշակ՝ որովհետեւ վտանգի մը հոտը կուգայ անոր մէջէն. յուսալից՝ որովհետեւ ժպիտի հորիզոնի մը աղւոր հեռանկարը կայ հոն :

ԱՇՈՏ — (Նոն պահուն ներս կը վազէ նոր շինած փայտէ հրացանը ձեռին) Մեծ մա՛յր, հայրիկս արագ ըլն անցաւ դրան առջեւէն անծանօթ մարդու մը հետ. զինքը կանչեցի, մօրիկ չըրաւ ինձ... :

ԱՆՆԱ — Հայրի՞կը տեսա՛ր... (Երկուքը միասին աճապարու մով պատուհանէն դուրս կը նային) ո՞ր կողմ գնաց արդեօք... :

ԱՇՈՏ — (Պատուհանին քով կերքայ ու ձեռքով ուղղութիւնը ցոյց կուտայ) . Այս կողմը, մեծ մայր (Աշոտ այս բառերը կարտասանէ, ու ապա ձեռքի զմեկով կը ձեռնարկէ իր փայտէ հրացանը) :

ԱՆՆԱ — (Դառնացած սրտի շարժում մը կընէ) Ո՛հ, ո՛չ... այլեւս յիմարութիւն է հանգստութիւն ու երջանկութիւն յուսալը. նա գինով է, իր դադափաւրին գինովը (կը շարունակէ իր ձեռնակաւ աշխատանքը) :

ՍԻՐԱՆՈՅՇ — Մի վշտանար, մայրիկ. կան տեսակ մը ցաւեր, դուրս մեր ծոցին մէջ սնուցանելը դաւաճանել է սրբութեան, իսկ բոլորովին լքելը՝ դաւաճանել է մեր անձին : Լաւագոյն է կարծեմ, որ մենք մեզի դաւաճանենք քան թէ աստուածութեան : Յակոբը, որ քու դաւակը է եւ իմ ամուսինս՝ որչափ սիրելի է քեզի, նոյնչափ սիրելի է ինձի. սակայն անքաւելի յանցանք է քարեր նետել անոր քալած ճամբան, կամ պատուել՝ անոր պաշտած դրօշը :

ԱՆՆԱ — Եւ ինչո՞ւ արդեօք մենք պիտի անտես մնանք այդ դրօշին քով :

ՍԻՐԱՆՈՅՇ — Որովհետեւ նա մեզմէ անհամեմատօրէն բարձր ու նուիրական է. նա իրական մարմնացումն է այն մեծագոյն մարտիրոսին, որ դարերէ ի վեր կը չարչրկուի տառապանքի խաչին վրայ ու չի մեռնիր :

ԱՆՆԱ — Ի՞նչ է անոր նշանը :

ՍԻՐԱՆՈՅՇ — Պարզուկ անուն մը, զոր ամեն ոք արտասանած է ... :

ԱՆՆԱ — Սակայն ի՞նչ է, ըսէ՛ տեսնեմ ... :

ՍԻՐԱՆՈՅՇ — Այդ անունն է ՀԱՅՐԵՆԻՔ... :

ԱՆՆԱ — Հայրենի՛ք ... բայց ի՞նչ եղաւ արդիւնքը հազարաւոր զոհերուն : Պարտադր չե՞ն երթար արդեօք այսքան զոհեր, այսքան արիւններ ... : Ըսէ՛, Սիրանոյշ, մեռածներու ոսկորները կը հարցնեն քեզի «Ո՞ր է մեր երազի պտուղը» . ըսէ՛, տեսնեմ, ի՞նչ է քու պատասխանդ :

ՍԻՐԱՆՈՅՇ — Այդ հարցումներուդ պատասխանները, մայրիկ, մէկը կայ որ կարող է տալ. անոր անունն է ՎԱՂԼ :

ԱՆՆԱ — Բայց այդ «ՎԱՂ»-երը անհատնում են ու անստոյգ : Շատ մը գերի ազգեր, մեզի պէս նոյն երազովը տարուեցան, սակայն իրենց ազատութեան վաղորդայնը նոր ստրկութեան մը նախօրեակը եղաւ ... :

ԱՇՈՏ — (Իր շինած փայտէ հրացանը կը բերէ ու կը ներկայացնէ մօրը ասով կրնդիատէ անոնց խօսակցութիւնը) Մայրիկ, տես, ի՞նչ գեղեցիկ հրացան մը ունեցայ ... :

ՍԻՐԱՆՈՅՇ — (Ժպտելով) Ի՞նչ պիտի ընես հըրացանը Աշոտ :

ԱՇՈՏ — Հրացանը ի՞նչ կընեն որ ... :

ՍԻՐԱՆՈՅՇ .— Անով մարդիկ կսպանեն:

ԱՇՈՏ .— Մա՞րդ կսպանեն ... ուրեմն հայրիկս ինչ՞ու աղքատն շատ կը սիրէ հրացանը. քանի անգամ տեսած եմ, որ զայն իր բարձին տակ կը դնէ ու քնանայ: Իմ հայրիկս բարի է, նա աղքատ է բան չընէր, նա մարդ չսպաններ:

ՍԻՐԱՆՈՅՇ .— Զաւա՛կս, հայրիկդ չարերը կսպանէ:

ԱՇՈՏ .— Արդեօք չարերը մարդ չեն:

ՍԻՐԱՆՈՅՇ .— Այո՛, չարերն ալ մարդ են, բայց բոլորովին տարբեր մարդեր են: Անոնք հաճոյք կը դառն ուրիշները տանջելու, սպաննելու մէջ:

ԱՇՈՏ .— Սակայն, մայրիկ, չես ըսեր թէ ինչ՞ու աղքատն չար եղած են անոնք:

ՍԻՐԱՆՈՅՇ .— (Կը գրկէ ու կը համբուրէ Աշոտը) ... Ա՛խ ... Աշոտ ...

ԱՇՈՏ .— (Հետաքրքրութեամբ մօրը երեսը նայելով) Ինչո՞ւ չես պատասխաներ ...:

ՍԻՐԱՆՈՅՇ .— Աշո՛տ, չեմ պատասխաներ որովհետեւ չեմ կրնար: Գնա՛, զաւակս, դնա խաղցիր դուրսը, երբ դարձեալ միտդ իյնայ նոյն հարցումը, հարցուր զայն Աստուծոյ միայն ...: (Մինչ այս խօսքերը կարտաբերուին, Տիկ.Աննա գլուխը կօրօրէ ու հառաչանքի խոր շունչ կը փաշէ):

ԱՇՈՏ .— (Դուրս երթալու պահուն) Բայց ես ո՞ւր պիտի գտնեմ այդ Աստուծո՞ր ...:

(Նոյն պահուն ներս կը մտնէ Օր. Սաքեմիկ):

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՆՈՅՆՔ ԵՒ ՍԱԹԵՆԻԿ)

ՍԱԹԵՆԻԿ .— (Խօսքն ուղղելով Աննային) Մայրիկ, Պր. Յակոբը հոս չեկա՞ւ տակաւին:

ԱՆՆԱ .— (Ընդոստ արթնցածի պէս) Ա՛հ, աղջիկս, դո՞ւն ես. ո՛չ դեռ չեկաւ. ի՞նչ կայ. նորէ՞ն բան մը պատահած է:

ՍԱԹԵՆԻԿ .— Ո՛չ, բան մը չկայ, միայն իմացայ որ ...

ԱՆՆԱ .— Ի՞նչ, չուտ ըսէք, ի՞նչ իմացաք:

ՍԱԹԵՆԻԿ .— Իմացայ որ Յակոբ եւ Յաբէթ պիտի մեկնին այսօր ...:

ԱՆՆԱ .— Եւ ո՞ւր ...:

ՍԱԹԵՆԻԿ .— Խարբերդ ...:

ԱՆՆԱ .— Խարբէ՛րդ ... այդ տափակ ու լճացած միջավայրը, որու երկինքէն արծիւներն իսկ կը վախնան թռչիլ: Աստուա՛ծ իմ, չգիտեմ ի՞նչ ահռելի նախազգացում էր, որ անցաւ իմ հոգիէն ու զնաց կորսուիլ Գերեզմանական մթու թեան մէջ ... (Ոտքի կելլէ ու կը մօտենայ Քրիստոսի պատկերին): Ո՛վ բարի ու արդար Յիսուս, զթա՛, զթա՛ մեզի պէս մայրերուն ... (Նոյն պահուն ներս կը մտնէ Յակոբ ու լոխի կանգնած՝ կը դիտէ պահ մը, մինչ մայրը կը շարունակէ) Դուն որ կրնաս նայիլ հոգիներու խորը, կարող ես տեսնել թէ ի՞նչ կայ հոս... հոս միայն պաշտամունք ու սէր կայ ... պաշտամունքը քեզի համար, սէրը՝ իմ զաւակիս համար ...:

«ՅԱԿՈԲ — ՅԱԲԷԹ»

ՏԵՍԻԼ Գ.

(ՆՈՅՆՔ ԵՒ ՅԱԿՈՒՐ)

ՅԱԿՈՒՐ. — Մա՛յր, թող անշունչ պատկերը
ու ինձի նայիր :

ԱՆՆԱ. — (Կարծես երագէ մը արքնցած կը վա-
զէ ու կը գրկէ գաւաղը) Յակո՞ւրս, իմ ազնիւ գորո-
վալի Յակուրս, ես գիտեմ որ դուն չարութիւնը կա-
տես, ու կը զթառ մօր մը արցունքներուն :

ՅԱԿՈՒՐ. — (Մօրը ձեռքերը բռնելով) Մա՛յր,
եւ չեմ սիրեր արցունքները, որովհետեւ անոնք՝
մեղկութեան ու թուլութեան ստիճաններն կը բղխին :
Ես կուզեմ որ դուն արհամարհող, պաղարիւն ու քար
սիրտ ըլլաս, ինչպէս քու պաշտած Աստուածը : Տե՛ս
մայր, սա Աստուածորդին՝ աշխատեցաւ ու խաչուն-
ցաւ յանուն մարդկային երջանկութեան, բայց այսօր
քսան դար վերջն իսկ, երբ աշխարհի բնակչութեան
կէսէն աւելին Բրիտանեայ է, դեռ կը շարունակուի
ստրկութիւնը, կը շարունակուի տառապանքը : Ին-
չո՞ւ է այդպէս մա՛յր, որովհետեւ Բրիտանեայեցի-
նը զթութեան ու սիրոյ կրօնն է, այսինքն՝ տկարնե-
րու եւ անգործներու կրօնը, որ եղեր է չափադործող
փոքրամասնութեան ձեռքին մէջ՝ մարդերը համա-
կերպութեան փարախը առաջնորդող գաւազան մը :
Եթէ կեանքը յաւիտենական ըլլար, ու ժպիտը հասա-
րակաց, եթէ աշխատանքի թաղաւորութիւնը հաս-
տատուէր հաւասար ու արդար վայելուածի հիման վը-
րայ, մահը աննկարագրելի ապերջանկութիւնը պիտի
ըլլար մարդուն : Բայց այսօր, այսօր երբ մայրն իր
գաւաղը ցաւով կը ծնի ու ցաւով կը մեծցնէ, այսօր
կրօնը, երբ ամբողջ կեանքը զրկանքի, դժբախտու-
թեան ու տառապանքի շղթայաւորում մըն է, մահը
ցանկալի երջանկութիւնն է մարդուն : (Նայն պա-
հուն Յակոբի ընկերներէն մին ներս կը մտնէ, Յակոբ

կը թուու մայրը : անծանօթը անոր ականջին բաներ
մը կը փսփսայ ու երկուքը միասին կը մեկնին)
Մա՛յր, մնացած խօսքերս վերջը ... չուտով կը վե-
րադառնամ հիմա :

ՏԵՍԻԼ Դ.

ԱՆՆԱ, ՍԻՐԱՆՈՅՇ ԵՒ ՍԱԹԵՆԻԿ

(Սիրանոյշ գլուխը ձեռքերուն մէջ մտախոհ դիր-
քով. Սաթենիկ պատուհանին առջեւ տխուր ու ե-
րագիտ, իսկ Աննա, որդւոյն հեռանալէն վերջ՝ ձեռ-
քերը խաչաձեւ կրծքին վրայ՝ կը մնայ դրան սեմին
քով) :

ՍԱԹԵՆԻԿ. — (Ուղղուելով դէպի Աննային)
Մայրի՛կ, ինչո՞ւ կը վշտակըիս այդքան. տե՛ս դուն
ճանչցած ես սէրը, ամուսինի ու գաւաղի սէրը, այ-
սինքն համակ կեանքը. բայց ես դեռ վարդի կոկոն
մըն եմ, որ ամէնալով կը նայի արեւուն : Այսօր, մե-
նութեան ու լքումի մէջ հիւսած երազներս, Յարէթը
կառնէ ու հետը կը տանի : Պիտի վերադառնա՞յ
արդեօք, իմ երազները պիտի յանձնէ՞ ինձ. չեմ գի-
տեր. բայց ինչ ալ ըլլայ եւ չեմ կրնար հաշտուիլ ա-
նոր քալած ճամբուն վրայ ժայռեր նետելու գաղա-
փարին հետ : Քօղը քաշենք մեր գլխին, մայրի՛կ, ու
ապրինք լուին ու անխօս՝ երկնային չարչարանքներու
կեանքը :

ԱՆՆԱ. — Սաթենի՛կ, եկո՛ւր նստիր ու մտիկ
ըրէ ինձի. (կը նստին երկուքը) դուն ալ Սիրանո՛յշ,
որ քիչ առաջ պաղարիւնութեամբ կը խօսէիր ու հի-
մայ տխրած կերելիս՝ մի մտածեր ... մտածում եւ
հոգ բոլորը, բոլորը ինձի թողուցէք : (Խօսքը կուղ-
ղէ Սաթենիկին) Սաթենիկ, խօսի՛ն ու միտիճարկը
չատ գիւրին ես, գիտե՞ս. գիւրին՝ ինչպէս երազելն
ու յուտալը, բայց իրականութիւնը այնքան թեթեւ

չէ, որքան կը կարծուի: Դուն ըսիր որ մայր եղած չես. լա՛ւ. մայր չեղող մը մայրական ցաւերը չի կրնար ճանչնալ:

ՍԱԹԵՆԻԿ.— Այո՛, մայրիկ, չի կրնար ճանչնալ, բայց կրնայ երեւակայել ու երեւակայութիւնը կազդէ մտքին ու ջղային դրութեան այնպէս՝ ինչպէս իրականութիւնը եւ կրնամ ըսել թէ՛ յաճախ առաջինին արդիւնքը շատ աւելի ուժգին եւ աղէտաբեր կըլլայ, քան թէ երկրորդինը:

ԱՆՆԱ.— Ամիսներով երկունքի ցաւերովը տառապիլ, ծնիլ զաւակը ցաւով ու արցունքով, մեծցընել զայն անհնարին չարչարանքով ու ապա լսել կեանքի պահանջը, — «Քո զաւակը քուկդ չէ, նա պիտի ապրի ուրիշներու համար, որք անծանօթ են քեզի, նա պիտի մեռնի այն քարսիրտներուն համար, որոնք կտոր մը հաց նոյն իսկ չուզեցին տալ քեզ, երբ ստինքներուդ կաթը ցամքեր էր»: Ա՛հ, սա անտանելի է, Սաթենիկ, անտանելի...: (Նոյն պահուն դրսէն կը լսուին տղոց ձայներ, «Չեմ տար», «Ինչպէ՞ս չես տար...», «Աս քարով գլուխդ կը կոտրեմ եթէ մօտեմաս»։ «Քու հայրդ անօթի շանը մէկն է, դուն ինչպէ՞ս կրնաս ինձի գարնել»։ Աշոտ օգնութեան կը կանչէ մայրը, «Մայրի՛կ...»):

ՍԻՐԱՆՈՅԸ.— (Դուրս երթալով) Ի՞նչ կուզեն Աշոտն... (Կը վերադառնայ իսկոյն իր հետն առած Աշոտը, որ գրկեր է իր փայտէ հրացանը):

ԱՆՆԱ.— Ի՞նչ է թոռնիկս, ի՞նչ է պատահածը:

ԱՇՈՏ.— (Հեւալով ու լացողի ձայնով) Մեծ մայր, սա մեր դրացիին՝ Նշան Էֆէնտիի տղաքը ձեռքէս առնել ուզեցին հրացանս, որպէսզի կոտրեն... ինձի ըսին որ «Քու հայրդ անօթի շան մէկն է»։ Ինչո՞ւ այդպէս կը կոչեն իմ հայրիկս, մայր:

ԱՆՆԱ.— Կը լսե՞ս Սաթենիկ, կը լսե՞ս եղածը: Ահա ասոնք են այն Հայերը, որոնց ազատութեան համար կաշխատի իմ զաւակս ու անոր պէս մտածող շատ մը ծաղիկ երիտասարդներ: Իմ որդին, իմ սիրելի Յակոբը չուն կը կոչեն, անօթի չուն մը, որովհետեւ անոր միակ մտածումը ուրիշներու համար զոհուիլն է եղեր: Գիտե՞ս, Սաթենիկ, ես այդ փոքրիկներէն չեմ ցաւիր, ես կը ցաւիմ անոնց հօրմէն, որ անշուշտ շատ անգամ կրկնած է նոյն բառերը, զորս ընդօրինակած են պղտիկները: Ասիկա ենթադրութիւն չէ. որովհետեւ դուք ալ լաւ կը ճանչնաք այդ մարդը, որ երկու տարի առաջ կառավարական տուրքին փոխարէն մեր անկողիները բռնի քաշելով ծախել տուաւ. (Այս խօսքերը ըսուած ատեն Սիրանոյշ իր գաւկիմ գլուխը կը գգուէ անխօս) Հիմա ըսէ տեսնեմ Սաթենիկ, կարժէ՞ միթէ ասանկներուն համար աշխատին ու տառապիլը... ո՞վ գծած է այդպիսի պարտք մը:

ՍԱԹԵՆԻԿ.— (Մտաւ կը ցուցնէ Յիսուսի պատկերը) Ան՝ մայրիկ, ան գծած է այդ պարտքի ուղին... «Սիրեցէ՛ք ձեր քննամիները, բարի՛ ըրէ՛ք անոնց՝ որք ձեզ կը հալածեն»։ ահա այս է անոր պատուէրը: (Այդ պահուն արդէն ներս մտած կըլլայ Յակոբ):

ՅԱԿՈԲ.— Ո՛հ, Օրիորդ, մենք Անոր պատուերին համեմատ չենք շարժիր: Այդ պատուէրը երկու հազար տարիներէ ի վեր շրթունքներու խաղալիք եղեր ու անիրազօրծելի մնացեր է: Նա ծծեր ու ցամքեցուցեր է ընդվզումի ու յեղափոխութեան ամեն ձգտում. Նա ժողովուրդը վարժեցուցեր է համակերպումի ու ստրկութեան: Ո՛հ, մենք նոյն շաւղին չենք հետեւիր...: Եթէ վերցուին լեզուի ու բազուկի շղթաները, մենք պիտի բռնենք շահագործող փոքրամասնութեան օձիքը ու պիտի պարտադրենք համակերպութիւն այն արդար կարգերուն, ուր պիտի

տիւրէ հաւասար աշխատանքի, հաւասար վայելքի օրէնքը:

ՍԻՐԱՆՈՅՇ. — Կը լաւ^{ու}, մայրիկ, թէ ի՞նչ կըսէ նա:

ԱՆՆԱ. — Ա՛հ, անոր ըսածները չեմ հասկնար ես

ՅԱԿՈԲ. — Մա՛յր, եթէ իմ բոլոր ըսածները չես հասկնար՝ անշուշտ կը հասկնաս ի՞նչ որ հիմակ ըսելու եմ Տուր ձեռքդ մա՛յր, պիտի մեկնիմ ... պիտի մեկնիմ՝ գուցէ առ յաւէտ Հոս՝ չի հասկընալու բան չիկայ այնպէս չէ՞

ՍԱԹԵՆԻԿ. — Ո՛ւր պիտի մեկնիք:

ՅԱԿՈԲ. — Ուր որ պարտականութիւնը կը կանչէ

ԱՆՆԱ. — Եւ ո՛ւր է այդ պարտականութիւնը:

ՅԱԿՈԲ. — Ուր որ մարդիկ կան, ուր որ հարբատահարողներ ու հարստահարուողներ կան, ուր որ բռնապետներ ու ստրուկներ կան, ուր որ դահիճներ ու գոհներ կան. կը հասկնա՞ս, մա՛յր, հոն է իմ պարտականութիւնը: Բայց ... թողո՛ւնք ասոնք. կորսընցնելու ժամանակ չունիմ ես. մէն մի վայրկեան գրի կառնուի ... (ձեռքը կը բռնէ մօրը) Ձեռքդ ինձի տուր մա՛յր, (Բիշ մը լռելէ վերջ կը շարունակագէ, մինչ միւսները անգնդոտ մտիկ կընեն): Աս իմ մնաս բարովն է, որ կըսեմ քեզ, գուցէ վերջին մնաս բարովը. որովհետեւ մեր քաղաք ճամբուն մէջ միշտ մահն է որ կընեւերայ մեզի: Եթէ սրտիդ խորը ինձմէ ըստացած վիշտ մը ունիս՝ թաղէ՛ մա՛յր, ու ներէ ինձ (Հոս Աննան իր մէկ ձեռքով թաշկիւմակը կը տանի աչքերուն): որովհետեւ ես քեզ նման անօգնական ու լացող մայրերու համար կաշխատիմ: Եթէ մեռնիմ օր մը, գերեզմանս սրտիդ մէջ վորէ մա՛յր, ու հոն թաղէ մարմինս ... գլխուս վերեւ կանգնե-

ցուր խաչ մը, որուն քով աղօթելու բեր Աշտուր ամեն առողու կանուխ, աղօտ՝ բայց յուսալից արշալոյսներուն: (Մօրը ձեռքը կը թողու ու կը գրկէ Աշտուր) Այնպէս լաւ չըլլա՞ր Աշտուր. երբ ես մեռնիմ՝ պիտի գաս գերեզմանիս վրայ, պիտի գաս թափել աղի արցունքներ, հալեցնելու համար մեծ միապետին կրքարէ խիղճը: (Կը հիմքուրէ Աշտուր) Աշտ՛ու իմ փոքրիկ հրեաշտակ, ես կերթամ, որպէսզի քեզի պէս որբերը վշտի ծովէն ազատեմ ու անարգանքի սիւնին կապուած արգարութեան Աստուածը հատուցման խորանին վրայ բազմեցնեմ:

ԱՇՈՏ. — Ուրեմն հիմայ չի լա՞մ հայրի՛կ:

ՅԱԿՈԲ. — Ո՛չ, զաւակս, հիմայ մի լար

ԱՇՈՏ. — Հասկա ե՞րբ, երբ մեռնիս այն ատենը:

ՅԱԿՈԲ. — Այո՛, Աշո՛տ, երբ մեռնիմ՝ այն ատենը լաց. լաց՝ երբ արդէն

ԱՇՈՏ. — Բայց չեմ կրնար չի լալ հայրի՛կ (կը հեծկլտայ ու կը գրկէ հօրը պարանոցը):

ՅԱԿՈԲ. — Մի լար Աշո՛տ, մի՛. արցունքներդ մի՛ հառցներ: Երբ պառկած ըլլամ գերեզմանի մէջ ու իմ հոգին այրի Յուլիսի արեւէն, ես պէտք պիտի ունենամ քու արցունքներուդ, որք պիտի ցօղունին իմ այրած երազներուս վրայ: Մնաս բարով, հոգեակս, գուցէ ուրիշ ատեն ալ չի կրնամ տեսնել քեզ: (Կը համբուրէ իր որդին, մինչ կիները զինք կը դիտեն արտասուալի աչքերով) Եթէ պէտք ունենաս ինձի ու չափահաս ըլլալէդ վերջ՝ ուզես զիս գտնել, տառապանքի հրեշտակը պիտի առաջնորդէ քեզ այն ճամբայէն, որ փչոտ է ու կարմիր ... (կրկին համբուրելէ յետոյ՝ կը բռնէ Սիրանոյշի ձեռքը) Սիրանոյշ, մեր ամուսնութենէն առաջ՝ երբ մեր հոգիները սիրոյ վրսեմ սարսուռովը կը մօտենային իրարու՝ ես անդի-

տակ ապագայէն՝ երջանիկ կեանքի մը խոստումները կը շոտայէի քեզի, բայց ի՞նչ եղաւ յետոյ. մեր պսակը խաչին քով մնաց ու մեղրալուսինը՝ սարսափի ու տառապանքի մէջ: Ներէ ինձի Սիրանոյ՛յշ, որ իմ խոստումները չը կրցի իրագործել: Ըսելիքներ չատ ունիմ, բայց ժամանակ՝ ոչ...: Ես չեմ ուզեր որ լաս կամ ողբաս իմ վրայ. եթէ զիս կը սիրես՝ նայուածքդ մի հեռացնէր Աշոտէն. սովբեցուր անոր իմ քալած ճամբան, որ դժբախտութեան ու չարչարանքի մեծագոյն առաքինութիւնը ուրիշի համար տառապիլը, ուրիշի համար զոհուելն է. թէ մեծագոյն գործը հրդեհի փոխին է հին չէնքը, որու բոցեղէն լեզուին տակ պիտի վառին դարերու անպատուութիւնն ու անարգանքը, թշնամոյն արեան ծարաւն ու ատելութեան կուռքը (կը համբուրէ ֆակատը ուժգին ձեռնասեղմումով):

ՍԻՐԱՆՈՅՇ. — (Տկար ձայնով) Պիտի աշխատիմ, այո՛, պիտի աշխատիմ կատարել քու պատուերներդ...: Գնա՛, Յակոբ՛, գնա. գնա՛, հոգ չէ թէ Սիրանոյ՛շը սեւ լաշաքը փաթթէ իր գլխին, բաւական է որ այն միւս Սիրանոյ՛շները ազատութեան յոյսը կուսենան...:

ՅԱԿՈԲ. — (Անգամ մըն ալ սեղմելով կը քողու ներս ձեռքը) Ահա այդպէս Սիրանոյ՛շ, այդպէս պաղարին ու քարսիրտ եղիւ...: (Յետոյ ուղղելով Սաքենիկին) Իսկ դուք՝ Օրիորդ Սաթենիկ, պէտք է գիտնաք թէ մոռցուած չէք. Յարէթը յանձնարարեց ինձ ձեր ձեռքը սեղմել ու իր մնաք բարովն ըսել: Նա թէեւ պարտաւոր էր, բայց չկրցաւ գալ ձեզ տեսնելու: Կան տեսակ մը նուիրական պարտականութիւններ, որոնց առջեւ հասարակ պարտքերը անարժէք կը դառնան: Մնաք բարի (կը սեղմէ ձեռքը):

ՍԱԹԵՆԻԿ. — Երթաք բարով անգին հերոս, երթաք բարով...: Ըսէ՛ք Յարէթին, որ իր մնաս բարովին փոխարէն, իր՝ ինձի համակրութեան ու սիրոյն

փոխարէն ես իրեն կը յանձնեմ Հայ անտէր հարսներու, լացող մայրերու, որբացող մանկանց լեռնակուտակ բողոքը, Հայ մանչերու, Հայ երիտասարդներու, Հայ աղջիկներու դարաւոր վրէժի կտակը... Երթաք բարով... (Յակոբ գլուխը կը խոնարհեցնէ):

ՅԱԿՈԲ. — (Դարձեալ կը համբուրէ Աշոտը...) Քու աչքերուդ մէջ ես կը տեսնեմ երագներու ծաղիկը, Աշոտ...:

ԱՇՈՏ. — (Կուլայ) Հայրի՛կ...:

ՅԱԿՈԲ. — (Գրկելով Մարյը) Նորէն մնաք բարով կըսեմ անո՛ւշիկ մայրիկս... Յուսացէ՛ք, աղօթեցէ՛ք, սպասեցէ՛ք...: (Կը քողու սեմեակը ու կելիէ դուրս. անոր կը հետեւի եւ Սաքենիկ՝ ձեռքովը ծածկած երեսը):

ՏԵՍԻԼ Ե.

(ՍԻՐԱՆՈՅՇ, ԱՆՆԱ ԵՒ ԱՇՈՏ)

ԱՆՆԱ. — (Ձեռքերը դէպի դուռ երկարած) Անգո՛ւթ, անգո՛ւթ... ո՞ր այդպէս... ո՞ր մայրերը ինձմէ աւելի տառապեցան, որոնց համար զոհուելու կերթաս (Ապա ծնրադրելով Քրիստոսի պատկերին առջեւ կսկսի մեմախօսել, մինչ Աշոտ՝ պլուած իր մօրը՝ կը դիտէ ահաբեկ) Աստուած իմ... դուն չարչարուեցար որպէսզի չարչարանքը վերցնես աշխարհէն, խաչուեցար՝ որպէսզի խաչը թաղես իսխառ. ուսկի՞ց ելաւ այսքան չարչարանք, ուսկի՞ց պառ. ուսկի՞ց իշաւ այսքան չարչարանք, ուսկի՞ց ծնան այսքան խաչեր... Յիսուս Քրիստո՛ս, արդեօք Սատանան զօրաւոր էր քեզմէ, որ քու ցանած վարդերդ քաղեց ու անոնց տեղը փուշ ու տառասակ տնկեց... (Քիչ մը կը լռէ) Բայց... աս ինչե՛ր կըսեմ ես... մեղա՛յ քեզ, Աստուած, մեղա՛յ քեզ...:

հազուելի սքուելու սիրահար, հաճոյքներու մոլի՝ կզգուշանայ արտասանել Յեղափոխութիւն անունը. որովհետեւ մայրերն իրենց կաթին հետ մեղկութեան ու վախի թոյնը ներարկած են անոնց երակներուն մէջ: Կայ միսիօնարական հաստատութիւն մը, Հըս-կայ ու գեղեցիկ դրսերեւոյթով, ուր հարիւրաւոր ուսանողներ կան. մօտեցիր անոնց. ի՞նչ սովորած են անոնք այդ փառաւոր Գօլէճին մէջ. թուարանու-թիւն, Երկրաչափութիւն, Աստղագիտութիւն ու դեռ շատ մը ուրիշ ութիւններ, բաց՝ երբէք Դիմա-դրութիւն, երբէք Իրաւունքի ու Ազատութեան դի-տակցութիւն: Ճիշտ է կան մի քանի աշակերտներ, որոնք կուզեն իրենց սիրտը կապել նոր հնոցին, բաց ստիպուած են անոնք ալ քաջուիլ անկիւն մը ու լռել՝ քանի որ այնքան ճնշիչ է չըջապատը:

Ա՛հ, ես երբէ՛ք չէի կարծեր թէ յուսահատու-թիւնը այսքան շուտ պիտի դիմաւորէր զիս: Երկու-ամիսէ ի վեր է որ Խարբերդ եկած ենք՝ բայց դեռ գործ մը տեսած չունինք: Եթէ երեւոյթները ասանկ շարունակուին՝ մենք չը պիտի կրնանք արդարացնել մեր վրայ դրուած յոյսերը:

ՅԱԲԷԹ. — Այդքան շուտով մի յուսահատիր Յակոբ: Գործ մը երբ հեշտութեամբ կը կատարուի, անարժէք կը դառնայ: Փոխանակ յուսահատելու՝ պէտք է արհամարհել, փոխան ընկրկելու՝ պէտք է խիզախել. ահա աս է մեր ճամբան:

ՅԱԿՈԲ. — Պահ մը կը կենայ ու Յաբէթին կը նայի) Յարէ՛թ, զիս նո՞ր պիտի պատրաստես: Զը յուսահատի՛լ... կեանքիս մէջ քանի՛ քանի՛ ան-դամներ դիմադրուած եմ անանկ վտանգներու, ու-րոնց նկարագրութիւնը դիտու պտոյտ կուտայ: Երբ թշնամոյն գնդակները անձրեւի պէս կը տեղային մեր վրայ, յուսահատութիւնն ու վախը չէին համարձա-կեր մօտենալ ինձի, որովհետեւ կողքիս կը տեսնէի իրենց անձը ուրացող դիւցազուններ միայն: Սակայն

ի՞նչ կը տեսնեմ հոս, նապաստակի պէս վախկոտ արարածներ, կեղծաւորներ. քանի մը զուրուշի հա-մար իրենց սրբութիւնը ծախող շահամոլներ: Երկու-օր առաջ էր, այնպէս չէ՞ Յարէ՛թ, երբ խայտառա-կեցինք Խուրու Խաչուի տղան, որ ոսկի մը գողնալու ցածոգիութիւնն էր ըրեր լանուն Յեղափոխութեան հաւաքուած դրամէն: Աս գողութիւնը ընողն է ըն-կեր մը, Յարէ՛թ, ալ ինչպէ՞ս կարելի վստահիլ այսպէս մարդոց: Հաւատացէ՛ք ինձի, իմ սիրտս, որ դողալ չէր գիտեր մահուան առջեւ, հիմայ կը դո-ղայ հայու մը ներկայութեամբ:

ՅԱԲԷԹ. — Յակոբ, բոլոր մարդիկ իրաւունք չունին ձեւելու մէկու մը վրայ:

ՅԱԿՈԲ. — Այո՛, իրաւունք չունիմ. բաց ինչ-պէ՞ս ճանչնալ իրական մարդը: Գիտութիւնը հնա-րած է արդեօք գործիք մը, որ պատկերն առնէր մարդկային նկարագրին, որով կարողանայինք լաւե-րը զատել վատերէն. ո՛չ, ո՛չ, Յարէ՛թ... այդպիսի հրաշալի մեքենայ մը չիկայ, ատոր համար ես ստիպ-ուած եմ կասկածանքով նայիլ բոլորտիքս: Ու այդ կասկածը իմ հոգին շատ աւելի կը ճզմէ քան բուն իսկ վտանգի ներկայութիւնը (քիչ մը լռիմ քալելէ վերջ) Բաց... թողունք ասոնք հէ՞... .. (կը կենայ Սէմէրմեանի դէմ) Ի՛, ըսէ՛ տեսնենք Յարու-թիւն, բանտն այցելեցի՞ր. Զէրքէզ Իսմայիլը տե-սա՞ր...:

ՍԷՄԵՐՃԵԱՆ. — Այո՛, գացի ու երկար բարակ խօսեցայ հետը. ահա՛, ձեռքի մատնին տուաւ (կը հա նէ մատնին, գոր աչքէ կանցնեն երեք ընկերները) որպէսզի ցոյց տանք իր քրոջն ու փեսային՝ մեզի վըս-տահելու համար:

ՅԱԿՈԲ. — Վստա՞հ ես, որ այդ մարդը մեզի չը պիտի դաւաճանէ:

ՍէՄէրձ. — Հինգ տարուայ փորձառութենէս :
Հինգ տարի է որ աղբ մարդը անփոփոխ կերպով
նոյն բանը կընէ : Մարտին կուգայ, Ապրիլ 15-ին կը
մեկնի : (Կը խնդայ) :

ՅԱԿՈԲ. — (Դարձեալ սիկրէթ մը կառնէ ու կը
վառէ) Սէմէրձեա՛ն, եթէ դուն փորձառութեանդ
կը կրթնիս՝ ես կը կրթնեմ իմ բնագրութիս . ու բը-
նագրութիս կըսէ, որ այդ տեղը վտանգաւոր է . Խօսման
կրնայ Հինգ տարուայ չըրածը աչս տարի ընել : Մենք
վաղն իսկ չարմար տեղ մը գտնելու եւ գէնքերը փո-
խադրելու ենք :

ՍէՄէրձ. — Ատոր անհամաձայն գտնուելու
պատճառ մը չունիմ, Յակոբ . կընենք այն՝ ինչ որ
կուղեն . միայն թէ..... :

ՏԵՍԻԼ Բ.

(ՆՈՅՆԻ ԵՒ ՏԻԿԻՆ ՄԱՐԻՅԱ)

(Նոյն պահուն ներս կը մտնէ Տիկ . Մարիցան .
ափսէի մը վրայ երեք գաւաթ լի սուրճով, գոր խըն-
դումով մը կը դնէ սեղանին վրայ)

ՄԱՐԻՅԱ. — (Իր հիւրերուն դէմքերը ժպիտով
դիտելի վերջ) Կերեւի թէ արդէլք եղայ ձեր խօսակ-
ցութեան :

ՅԱԿՈԲ. — Ո՛չ, քո՛յր իմ, մենք քեզմէ գաղտնիք
չենք պահեր, դուն կրնայիր սկիզբէն ալ նստիլ մեզ
հետ ու մտիկ ընել :

ՄԱՐԻՅԱ. — Չը գիտեմ, պըն . Յարութիւնը
«միայն թէ»... ըսաւ ու լռեց, երբ ես ներս մտայ :

ՍէՄէրձ. — (Խնդալով) Ձեզ համար չէր Տիկին,
«միայն թէ» ին ետեւ ըսելու խօսք չը կար, ատոր
համար լռեցի : (Կառնեն սուրճի գաւաթները կսկսին
խմել)

ՅԱԿԵԹ. — Ձէնքերու թագստոց մը գտնելու
խնդիրն էր դժուարը, անանկ չէ՞, Սէմէրձեան . «մի-
այն թէ ապահով տեղ մը չիկայ հիմա» պիտի ըսէիր :

ՍէՄէրձ. — (Ժպտելով) Ճիշտ որ դուշակեցիր
Յարէթ :

ՄԱՐԻՅԱ. — Ձէնքերու թագստոց... Վաղարշը
տեսնելու է անգամ մը . նա սատանայի պէս տղայ է .
հազար ու մէկ տեղ կրնայ գտնել : Կեցէ՛ք, ամեն ի-
րիկուն մեր Ձաւէնը տեսնելու կուգայ . այս իրիկուն
ժամը 2-ին ձեր տունը կը դրկեմ զայն պըն . Սէմէր-
ձեան . լաւ չըլլա՞ր : Ես իրեն կը բացատրեմ ամեն ինչ .
անոր՝ մինչեւ ձեզ տեսնելու միջոցը բաւական է աղ-
ւոր թագստոց մը ձեզ ցոյց տալու վստահութիւնը ու-
նենալու համար :

ՅԱԿՈԲ. — Կը ճանչնամ Վաղարշը, նա սրամիտ,
ճարտար ու հիանալի տղայ է :

ՅԱԿԵԹ. — Քիչ առաջ Խարբերդցիներուն չէիր
հաւնիր Յակոբ :

ՅԱԿՈԲ. — Բայց ո՛չ ամենքը... :

ՄԱՐԻՅԱ. — Պըն . Յակոբ խիստ խստապահանջ է
արդէն... ինչ որ է, ինձի ներողութիւն . քանի որ չեմ
կրնար Ձաւէնիս քովէն բաժնուիլ :

ՅԱԿՈԲ. — Ձաւէնը դեռ նոյն վիճակի մէջ է :

ՄԱՐԻՅԱ. — Այո՛, պըն . Յակոբ, այո՛... :

ՅԱԿՈԲ. — Այդ հիւանդութիւնը, քոյր իմ, վա-
ղուց կը բուժուէր, եթէ նա այդքան յամառ չըլլար :

ՄԱՐԻՅԱ. — Գիտեմ այդ, պըն . Յակոբ :

ՅԱԿՈԲ. — Վերցուր այդ դրքերը ու վառէ բո-
ւորն ալ, տեսնեմ ի՞նչ պիտի գտնէ կարգալու համար :

ՄԱՐԻՅԱ. — (Խոր շունչ մը կը քաշէ) Ձեմ կրնար

այդ ընել, պրն. Յակոբ. նա անմիջապէս կը մեռնի. . . . ա'խ, չէ՛ք գիտեր. . . . ինչե՛ր կան հոս, այս ցա-
ւոտ սրտիս մէջ. Ի՛նչ որ է. . . . Դուք ձեր
խորհուրդին նայեցէք, ես՝ իմ ճակատագրին: (Կել-
լէ դուրս գլխիկոր):

ՅԱԿՈԲ. — Զարմանալի տղայ է այդ Զաւէնը:

ՅԱԲԷԹ. — Փճացած տղայ մը:

ՅԱԿՈԲ. — Ամերիկան զինքը շինած է այնպէս:

ՍԷՄԷՐԺ. — Ես ալ Ամերիկա մնացեր եմ Յա-
կոբ. ես ինչո՞ւ չեմ եղեր այնպէս:

ՅԱԿՈԲ. — Է՛հ, չեմ գիտեր. ան մտեր է տար-
բեր շրջանակի մէջ: Երեւակայեցէ՛ք, որ հայերէն
թերթ կամ գիրք կարգացած չունի երբէք. շարունակ
հետեւեր է օտար լեզուի, ու լսուիք է Ընկերվարա-
կան անխիստական բոլոր գրքերը: Մերթ չէրվէյի
անունը, մերթ Նիցչէի, մերթ Մաքս Շտրնեբերի խօս-
քերը կարտասանէ հիացմամբ, մերթ Բակունինի,
բայց շարունակ իր շրթունքներէն չի հեռացներ Քարլ
Մարքսի անունը: «Միջազգային Բանուորութեան
Քրիստոսը» կը կոչէ զայն: Մարքսի Քափիթալը բար-
ձին վրայ դնելով կը քնննայ. . . :

ՍԷՄԷՐԺ. — Խեղադար է բացարձակապէս:

ՅԱԿՈԲ. — Ինձ ալ այնպէս կը թուի թէ խելա-
գար է. բժիշկը զեղ կուտայ՝ զեղը կը նետէ մէկ
կողմ. ոչ պատուէրի կը հնազանդի, ոչ հրահանգի.
«Գիրքն է իմ բժիշկը» ու կրծքին կը սեղմէ իր քով
զիդած գրքերը:

ՅԱԲԷԹ. — Որոշ սկզբունք մը չի պարզեր. ոչ
ընկերվարական է, ո՛չ անխիստական. չեմ գիտեր թէ
ի՛նչ է իր ուղին:

ՅԱԿՈԲ. — Զուտ Դասակարգային կոխ կը ճան-
չընայ. ամեն բան կը ժխտէ. եւ ազգութիւն, եւ

հայրենիք, եւ լեզու, եւ կրօն, եւ աւանդութիւն.
ամեն բան. «Դասակարգային գիտակցութիւն». ա՛ս
է իր հաւատամքը:

ՅԱԲԷԹ. — Զի՞ գիտեր թէ Սօցիալ Դէմօկրատ
Հնչակեան Կուսակցութեան հեռաւոր նպատակը՝
Դասակարգային պայքարն է:

ՅԱԿՈԲ. — Դիտէ. բայց կը հակառակի Յեղա-
փոխական ցոյցերուն, ազգային գաղափարի պրօպա-
գանդին: Պիտի խնդաք երբ ըսեմ թէ կը քննադատէ
նոյնիսկ Սօցիալ Դէմօկրատիան: Այդ Կուսակցու-
թիւնը կրտէ նա, ունի խոշոր պակասներ, զորս լրա-
ցընելու է Հէրվէյի հակահայրենասէր դրօշին պար-
զումովը, Կասարար Շմիթի «Էկօիդմովը», Բրուտոնի
«Ընկերային պայմանադրումովը», Բակունինի «Ազա-
տութեան ու հաւասարութեան սկզբունքներովը»: Այս
հրաշալի տարրերու միաձուլումն է որ, կրտէ Զա-
ւէն, պիտի կերպարանափոխէ այսօրուան Սօցիալ
Դէմօկրատիան, բիւրեղացնելով անոր հիմնաքարը
կազմող Մարքսիզմը. . . :

ՅԱԲԷԹ. — Այդ տղան իբր ի՞նչ բան տարկուած
է եղեր Ամերիկայի մէջ:

ՍԷՄԷՐԺ. — Իբր Անխիստական:

ՅԱԲԷԹ. — Ինչպէ՞ս ուրեմն, Ընկերվարութեան
անունով կը խօսի:

ՍԷՄԷՐԺ. — Զեմ գիտեր:

ՅԱԲԷԹ. — Ցնորած է. մէկ խօսք:

ՅԱԿՈԲ. — Յարէ՛թ, ես այդ տղուն գաղափար-
ները չեմ բաժներ, երբէ՛ք. որովհետեւ ազգ մը իր
քաղաքական ազատութիւնը, իր կեանքի ապահո-
վութիւնը ունենալէ վերջն է, որ պիտի մտնէ Տնտե-
սական պայքարի դաշտը: Այս է Սօցիալ Դէմօկրատ
Հնչակեան Կուսակցութեան թէզը: Եթէ այդ Զաւէնը

մի քիչ ուսումնասիրէր Սօցիալ Դէմօկրատ Հնչակեան Կուսակցութեան գրականութիւնը՝ թերեւս որոշ համոզման մը դար:

ՅԱԲԷԹ. — Ասկէ բան յուսալը անկարելի է Յա-կոբ...:

ՅԱԿՈԲ. — Իսկապէս անանկ է ու ես կը մեղքա-նամ չիտակը:

ՍԷՄԵՐՃԵԱՆ. — Ես ամենէն շատ կը մեղքանամ Զաւէնի մօրը եւ քրոջը վրայ: Մայր ու աղջիկ՝ խարբերդի Յեղափոխական ծաղիկներն են, բայց աւա՛ղ, անոնք ալ կը տառապին անանկ ցաւով մը որ գոյնար է արձակել իրենց բազուկներն ու մտնել գործի ասպարէզը:

ՅԱԿՈԲ. — Քանի մը օրէ ի վեր Օրիորդ Լուսիա չափազանց տխուր ու մտահոգ կերեւի: Խեղճ աղ-ջիկը յայտնի է որ եղբօր մասին շատ կը մտածէ:

ՍԷՄԵՐՃԵԱՆ. — Ես ալ այնպէս կը տեսնեմ՝ բայց չեմ կարծեր թէ եղբայրն է իր մտահոգութեան առարկան:

ՅԱԿՈԲ. — Ուրիշ ի՞նչ կրնայ ըլլալ:

ՍԷՄԵՐՃԵԱՆ. — Չեմ գիտեր. միայն աջալուրջ հսկելու ենք անոր վրայ. նէ հրեշտակ մըն է ու կրնայ սատանայի մը ծուղակն իյնալ:

ՅԱԲԷԹ. — Շատ խորերը կերթաս Սէմէրճեան. ... (Այդ պահուն դրսէն օտարօտի սուլոց մը կը լսուի որ կը կրկնուի քանիցս):

ՍԷՄԵՐՃԵԱՆ. — (Ոտքի ելլելով) Ընկերներ՝ մեր ներկայի ազդանշանն է աս: (Երեք պատուհանէն դուրս կը նային). Արդարեւ Նեկօն է Յակոբ. տեսէ՛ք մեզ դուրս կը կանչէ. գնա՛նք: (Կը մեկնին):

ՏԵՍԻԼ Գ.

(ՏԻԿ. ՄԱՐԻՅԱ, ԱՊԱ ԴՈՒՍՏՐԸ՝ ԼՈՒՍԻԱ)

ՏԻԿ. ՄԱՐԻՅԱ. — Եկուր տեսնեմ աղջիկս. ա-նոնք մեկնեցան, այլեւս հարսի պէս ներսը փակուե-լու պէտք չունիս: (Կը մտնէ Լուսիա) Ըսէ՛ նայիմ, աս քանի օր է ի վեր աննկարագրելի փոփոխութիւն մը կը տեսնեմ վրատ: Ինչո՞ւ կը վարագուրես սիրտդ՝ որ շարունակ ինձի համար բաց եղած է: Եթէ սխա-լած ես, կրնաս ըսել ինձ այդ սխալը, որպէս ընկերոջ. եթէ յանցանք մը գործած ես, կրնաս աներկիւղ յայտ-նել զայն, որպէս խոստովանամօր. եթէ գաղտնիքի մը վերահասու եղեր ես, կրնաս փոխալ աւանջիս՝ որպէս լռին ու անխօս արձանի. եթէ մէկը կը սիրես, կրնաս անոր անունը արտասանել ինձի, որպէս վրատ կուրգուրացող մօր: Աղջիկս, սխալը երբ կը ծած-կուի՝ զայն դարձեալ կրկնելու վտանգը կը ծնի. յան-ցանքը երբ կը քողարկուի՝ ասպագային կը խորունկ-նայ. գաղտնիքը երբ անհատի մը մէջ կը թաղուի, ա-ղէտաւոր կը ըլլայ. իսկ սէրը երբ շրթունքները կարած կը կծկտի սրտի մը անկիւնը, անբուժելի վէրքեր կը բանայ: Լուսիա, ըսէ՛ հիմայ տեսնեմ, ունեցածդ աս համրածներէս ո՞ր մէկն է:

ԼՈՒՍԻԱ. — (Գլուխը կախ) Մա՛յր, ես քեզմէ բան չեմ կրնար ծածկել (Քիչ մը լռելէ վերջ) Վերջինն է:

ՏԻԿ. ՄԱՐԻՅԱ. — Ուրեմն մէկը կը սիրես ա-նանկ չէ՞:

ԼՈՒՍԻԱ. —:

ՏԻԿ. ՄԱՐԻՅԱ. — Արդեօք կրնա՞մ գիտնալ ա-նունը:

ԼՈՒՍԻԱ. — Բայց մա՛յր, դուն ինձմէ տխու-թեանս պատճառը հարցուցիր ու ես ըսի. հիմակ ալ

սիրածիս անո՞նքը կուզես :

ՏԻԿ. ՄԱՐԻՅԱ. — Անշուշտ, աղջիկս. որովհետեւ կարեւորն ալ այդ է, սէրը աշխարհի զօրեղ ու անդիմադրելի զգացում մըն է, որ կը գերէ բոլոր միւս զգացումները. կրնամ ըսել նոյն իսկ բանականութիւնը: Երեւակայէ՛ Լուսիա, եթէ սիրածդ քեզի արժանի մէկը չըլլայ, աշխատեն կեանքդ դժոխք մը չի՞ դառնար . . . :

ԼՈՒՍԻԱ. — Նա ինքը չէ որ ինձ անարժան է մա՛յր, այլ ես՝ իրեն:

ՏԻԿ. ՄԱՐԻՅԱ. — Ուրեմն հպարտօրէն կրնաս ըսել անունը:

ԼՈՒՍԻԱ. — Կը դողամ, մա՛յր, այդ անունը կայրէ իմ շրթունքները (Երեսը կը ծածկը):

ՏԻԿ. ՄԱՐԻՅԱ. — Բայց ի՞նչ է ըսէ տեսնեմ:

ԼՈՒՍԻԱ. — Յարէ՛թ . . .

ՏԻԿ. ՄԱՐԻՅԱ. — Յարէ՛թ . . . Աստուած իմ, ի՞նչ կը լսեմ. սակայն Լուսիա, չե՞ս գիտեր որ նա նշանուած է:

ԼՈՒՍԻԱ. — (Հեծկլտալով) Գիտեմ . . .

ՏԻԿ. ՄԱՐԻՅԱ. — (Ոտքի կելլէ ու կսկսի փախլով մեկնախօսել) Քմահաճոյքի ի՞նչ տարօրինակ խաղ . . . : Կարդացեր էի ասանկ բաներ մը վէպերու մէջ ու խնդացեր էի, զանոնք քմածին կարծելով. բայց այսօր . . . այսօր աղջկանս կեանքը նոյնատեսակ վէպի մը նիւթը կըլլայ: Անդին, մղոններով հեռու, նորատի աղջիկ մը իր նշանածը կերպէ. հոս՝ իմ աղջիկս, դողնալ կուզէ ուրիշի մը երազը. իսկ աջ ու ձախ՝ նահատակ ժողովուրդ մը, չարչարանքի անունը երեքն ալ իրենց նայուածքն ուղղած են մէկ մարդու՝ Յարէթին . . . : Ի՞նչ ընելու է խեղճը, եթէ

առաջիններուն վրայ մտածէ պիտի լքէ մեծ զոհին փրկութիւնը. եթէ վերջնոյն մօտենայ՝ երկու ծաղիկներ՝ դեռ ցօղը չի տեսած՝ պիտի խամբին խորշակէն: Բայց . . . բայց . . . ամէն պարագայի տակ, անհատները զոհուելու են ընդհանրութեան համար. այո՛. ուրիշ ճար չի կայ . . . եւ իմ աղջիկս պէտք է ըլլայ ողջակէզներէն առաջինը: (Դառնալով աղջկան) Կը հասկնա՞ս Լուսիա. զուր տեղը պիտի զոհուիս. այս է քու ձեռքով դրած ճակատագիրդ. ա՛յս է աշխատանքը, որուն եղբրքը կեցեր ես. վար նայիր, սոսկա՛ ու ետ քաշուէ, քանի դեռ ուշ չէ:

ԼՈՒՍԻԱ. — Մա՛յր, անօգուտ է ամեն ինչ. Սէրը կոյր է, չի տեսներ. սէրը անբան է, չի կրնար դատել. նա մեր կամքէն չի ծնիր, անձանութէն կուզայ. նա մեզի չի հպատակիր՝ այլ կիշխէ. անգոր աղջիկ մը ի՞նչ կրնայ ընել անոր:

ՏԻԿ. ՄԱՐԻՅԱ. — Ա՛հ, դա սիրոյ փիլիսոփայութիւնն է աղջիկս . . . : Հիմակու հիմայ իրաւունք ունիս . . . : Այդ մասին իմ կողմէ որ եւ է աշխատանք աւելորդ է ու անօգուտ: (Կսկսի դարձեալ պտտիլ) Սիրէ՛ ու տառապիր աղջիկս, անշուշտ օրին մէկը անդիմադրելի զսպանակէն մղուած՝ սէրդ պիտի անդիմադրեն . . . : Ես վստահ եմ, նա պիտի կրնայ յայտնես անոր . . . : Ես վստահ եմ, նա պիտի կրնայ մոզական ջուրով մարեցնել այդ անշիջելի կարծուած կրակը:

ԼՈՒՍԻԱ. — (Գլուխը վեր առնելով) Ինչպէս ըսի՞ք, մա՛յր . . . :

ՏԻԿ. ՄԱՐԻՅԱ. — Ոչի՛նչ, աղջիկս, բան մը չըսի: Ահա կերթամ ես. կեցիր առանձին քու մտածումներուդ հետ: Ես չեմ կրնար բռնանալ զգացումներուդ վրայ, որոնք սուրբ են ինձի համար բայց ունեւորդ վրայ, որոնք սրբութիւնը չի պղծուի: Այո՛, չազիր եղիր որ այդ սրբութիւնը չի պղծուի. սէրը սէրը կոյր է, բայց նա մեզ չի կրնար կուրցնել. սէրը

անբան է, բայց անկարելի է որ նա կարենայ թաղել մեր բանականութիւնը: Լուսիա՛, աղջիկս, սիրէ՛ բայց մտածէ: (Կելլէ դուրս սենեակէն):

ՏԵՍԻԼ Դ.

(ԼՈՒՍԻԱ՝ առանձին, Յետոյ ՅԱՔԷԹ, ՏԻԿ՝ ՄԱՐԻՑԱ ԵՒ ՎԱՂԱՐՇ)

ԼՈՒՍԻԱ. — (Մէկ ձեռքը ցականի մտայտի դիրքով հակեր է սեղանին վրայ) Ոչ ոք կուզէ մտածել իրական դարձանին վրայ ցաւի մը՝ որ մթին է ու տեսական: Մայրս բան մը կըսէ, զոր չեմ կրնար հասկընալ: Ողջակէզ ըլլա՛ւ... բայց աշխարհի մէջ եթէ կայ վսեմ ողջակիզում մը՝ սիրոյ խորանին առջեւ եղած ողջակիզումն է ան...: Նա նշանուած է եղեր... ես այդ դիտէի արդէն... երբ Սաթենիկը հոս ըլլար՝ առաջին անգամ սրտիս գաղտնիքը իրեն պիտի յայտնէի առանց ամօթի ու խղճահարութեան. որովհետեւ իմ նպատակս յափշտակումն է: Ես Յարէթը սիրեմ. ես կը սիրեմ զայն այնպէս՝ ինչպէս թիթեռնիկը կը սիրէ ծաղիկը: Ծիշտ է այս սէրը կը վառէ զիս, բայց առանց մոխիր դարձնելու. անոր հանած բոցերէն մարդս չի նեղուիր՝ կը հրճուի: Ա՛հ, հնոց մը կայ կուրծքիս տակ, հնոց մը, որուն կրակին կը հսկեն Վերստեան կոյսերը: Կը սիրեմ այդ հնոցը. այո՛ կը սիրեմ ու սիրելուս համար ալ հպարտ եմ ես... բայց... մա՛յր, ինչո՞ւ այդքան չուտ հեռացար ու չըսիր ինձի թէ ի՞նչ պիտի ընէիր դուն՝ եթէ իմ տեղս ըլլայիր: Այո կրակը... (Նոյն ատեն ցերս կը մտնէ Յարէթ: Լուսիա գայն տեսածին պէս ցաւաբան քաղած կը մնայ ապա ձեռքերով կը ծածկէ երեսը):

ՅԱՔԷԹ. — (Ապշանքով դիտել վերջ) Ի՞նչ ունիք Օրբորդ...:

ԼՈՒՍԻԱ. — (Հծծիւն մը)

ՅԱՔԷԹ. — Զարմանալի բան. վտանգի մը պատկերը չկայ ձեր դէմքին վրայ, այլ անբացատրելի վշտի մը ստուէրը: Ձեր աչքերը ինձ ըսին որ լացեր էք. ձեր ձեռքի անօրինակ շարժումը յայտնեց որ դուք կը վախնաք ինձմէ, կը վախնաք իմ ներկայութենէս:

ԼՈՒՍԻԱ. — (Միշտ գլխիկոր) Այո՛, կը վախնամ:

ՅԱՔԷԹ. — Ինչո՞ւ:

ԼՈՒՍԻԱ. — Որովհետեւ մտածումներս կը դողան ձեզմէ ինչպէս նորածիլ ընծիւղը անհղ փոթորիկի մը սպառնալիքէն:

ՅԱՔԷԹ. — Ի՞նչ կը նշանակեն ասոնք:

ԼՈՒՍԻԱ. — Կը նշանակեն թէ (Նստած տեղէն Կելլէ ու դարձեալ կը նստի) ...:

ՅԱՔԷԹ. — Կը նշանակեն ... ի՞նչ ըսէ՛ք, Օրբորդ:

ԼՈՒՍԻԱ. — Կը նշանակեն թէ կը սիրեմ ձեզ: (Կսկսի հեծկլտալ):

ՅԱՔԷԹ. — (Զարմանքի շարժում մը կընէ ու յոնքերը կը կետէ) Զիս կը սիրէ՛ք ... ի՞նչ կը խօսիք Օրբորդ:

ԼՈՒՍԻԱ. — Այո՛, կը սիրեմ. կը հասկնա՞ք. կը սիրեմ... յանցաւոր եմ միթէ ...: Ա՛հ, ներեցէ՛ք, զթացէ՛ք ...:

ՅԱՔԷԹ. — Խեղճ աղջիկ ... կը սիրես մէկը որ տուն չունի, գլուխը պատասպարելու վայր չունի... Կը սիրես մէկը, որ վտանգներու դրացնութեան մէջ կապրի ու շարունակ դերեզմանի դրսէն ներս կը նայի ...: Կը սիրես մէկը, որ չարչարանքի խռոր խաչին տակ կորաքամակ՝ ինքզինքն է ուրացեր ու կահապարէ ելլել Գողգոթայի գլխին: Օրբորդ, գիտ-

ցէք իմ ձեռքերէս մէկը քանդումի համար եղած է, միւսը շինելու. աւա՛ղ, չունիմ երրորդ մը զոր ազատ ըլլամ աղջկայ մը նուիրելու: (Վերջին բառը հազիւ արտասանուած՝ ներս կը մտնեն Տիկ. Մարիցա եւ Վաղարշ):

Տիկ. ՄԱՐԻՅԱ. — Պր. Յարէթ, չո՛ւտ, ձեր անձին ապահովութեան ճարը նայեցէք:

ՅԱՆԷԹ. — Ի՞նչ կայ մայրի՛կ . . . :

ՎԱՂԱՐՇ. — Պր. Յարէթ, Խօճան անսկիւարէն վերադառնալով իր սենեակը պահուած գէնքերը կառավարութեան յանձնէր է: Կէս ժամ առաջ Սէմէրճեանը ձերբակալուեցաւ, հիմայ ոստիկանները ձեզ կը փնտռեն: Պր. Յակոբին իմաց տրուած է որ մեկնի Բանջարլըղը, Խուրու Խաչոյենց տունը. հոն երթալու էք նաեւ դուք: Անկէ վերջն է որ կորուչէք թէ ինչպէս հեռանալու էք Խարբերդէն՝ ապահով ճամբով:

ՅԱՆԷԹ. — Չախողութիւն այսքան չուտ հը՛, առանց որ եւ է գործ տեսնելու . . . : Լաւ ուրեմն . . . : Մնաք բարով, Տիկին, թերեւս ա՛լ չի վերադառնանք հոս. վտանգները մեզ կը կանչեն, երթանք հասկնալ՝ թէ ի՞նչ կուզեն անոնք. . . : Մնաք բարով եւ դու՛ք Օրիո՛րդ . . . կեանքը հասկնալու համար կուրծքի տակ սառնարան ունենալու է, ու երջանկութեան յաբաժիճաղ երկինքը տեսնելու համար, պէտք է ծոխ ու նայիլ արեան լճի մէջ: (Կը սեղմէ երկուքին ալ ձեռքերը ու կը մեկնի): Մնաք բարով, յաւէտ մնաք բարով:

ՏԵՍԻԼ Ե.

(ՄԱՐԻՅԱ, ՎԱՂԱՐՇ ԵՒ ԼՈՒՍԻԱ)

(Յաբէթի մեկնելէն վերջ՝ Լուսիա աւելի կիյնայ քան թէ կը նստի աթոռին վրայ):

Տիկ. ՄԱՐԻՅԱ. — Տեսա՞ր աղջիկս, ահա այսպէս է անոնց կեանքը: Վտանգի հովը դանոնք փետուրի պէս կը խաղցնէ ու կը քէ՛ հոս հոն . . . :

ԼՈՒՍԻԱ. — Ա՛հ, մա՛յր, այդ վտանգները անոնց կուտան անբացատրելի հրապոյր մը, որ մարդուս պաշտամունք կը հարկադրէ:

Տիկ. ՄԱՐԻՅԱ. — Ուրեմն այդ վտանգներուն համար է որ կը սիրես:

ԼՈՒՍԻԱ. — Այո՛:

Տիկ. ՄԱՐԻՅԱ. — Եւ կը պաշտես ալ:

ԼՈՒՍԻԱ. — Անչուշտ :

Տիկ. ՄԱՐԻՅԱ. — Իսկ հիմա՞յ:

ԼՈՒՍԻԱ. — Հիմայ թոյլ կուտամ որ իմ թշուառ հոգին հետեւի անոնց ստուերի մը պէս:

ՎԱՂԱՐՇ. — (Յաջորդաբար Տիկ. Մարիցային ու Լուսիային նայելով) Ի՞նչ է եղեր Լուսիային մայրի՛կ . . . :

Տիկ. ՄԱՐԻՅԱ. — Ոչի՛նչ, Վաղա՛րշ, բան մը չկայ. դուն ան ըսէ՛ ի՞նչ կանցնի դուրսը:

ՎԱՂԱՐՇ. — Դուրսը սարսափն է որ կանցնի, մայրի՛կ. իրարու ետեւ սկսած են ձերբակալել կասկածելի մարդիկ: Եթէ առանկ շարունակուի՛ բանտը Հայերով պիտի լեցուի: Սէմէրճեանը սոսկալի տանջեր են իր բերնէն դադանիք մը առնելու համար ու երբ տեսեր են իրենց անյաջող փորձը, ուզեր են հրաշէկ երկաթներով տաղել խեղճին մարմինը: Սէմէրճեան յարմար առիթ մը գտնելով՝ ինքզինքը նետած է պատուհանէն վար, որպէսզի մեռնի ու իրեն հետ տանի դադանիքներու տոպրակը: Մի քանի մարդոցմէ լսեցի որ մեռեր է, բայց ոմանք կը հաւատարացնեն թէ՛ միայն ոտքերը ջախջախուեր են:

ՏԻԿ. ՄԱՐԻՅԱ. — Բարբարոսն՝ը չու-
նե՛ր :

ՎԱՂԱՐՇ. — Բարբարոս, այո՛, քաղաքակրթու-
թեան անընդունակ բարբարոս . . . : Բայց մայրի՛կ,
խօսելով չանցնենք մեր ժամանակը: Ես պիտի մեկ-
նիմ հիմայ մեր տունը, որպէսզի կասկածելի գոյքեր
եթէ կան՝ պահեմ, ապա երթալու եմ Բանջարըղը.
Յակոր եւ Յարէթ չը պէտք է իյնան կառավարու-
թեան ճանկին մէջ: Դուք հոս բոլորովին ապահով
մի կարծէք ինքզինքնիդ: Իրա՛ւ, Ջաւէնը Ամբերկահը
պատակ է, բայց դարձեալ զգուշութեան միջոցներ
անհրաժեշտ են ձեզի . . . : Մնաք բարի . . . : (Վա-
ղարշի հետ դուրս կելլէ եւ Տիկ. Մարիցան):

ՏԵՍԻԼ 2.

(ԼՈՒՍԻԱ Առանձին, Յետոյ ՏԵՎՐԻՇԸ)

ԼՈՒՍԻԱ. — (Պատուհանին կրթնած) Ա՛հ, հի-
մայ արդեօք ի՞նչ դժուարին դրութեամբ չղթայուած
են անոնք . . . : Հիմայ նա վառօթ պիտի չնչէ, վառօթ,
վառօթ՝ փոխանակ ազատ ու երջանիկ օդին. վառօթ՝
փոխանակ կենսատու ու զովարար սիրոյ զեփիւռին:
Ա՛խ, արդեօք այժմ նա կը մտածէ՞ աղջկայ մը վրայ,
որ զինքը կը սիրէ սրտովին. մտքէն կանցնէ՞ իր սի-
րական մայրը, որ երկունքի դառն ցաւերովը զինքը
ծնաւ ու հազար նեղութիւններու կաթովը զինքը
մեծցուց . . . : Ո՛չ, ո՛չ, հիմայ նա մէկ մտածում մի-
այն ունի, աղջիկէն առաջ, անձնուէր մօրմէն առաջ.
դադափարի ու գործի մտածումը. տառապող Հայու-
թեան ազատութեան մտածումը: Անարդա՛ր աչ-
խա՛րհ, ինչո՞ւ է այսպէս: Ո՞վ դրաւ ազատութիւնը
բռնութեան երկնաքարին տակ. ո՞վ դարձուց վիշտը
ճակատագրական ու արցունքը յաւիտենական: Եթէ
այդպէս ընողը հաւատացեալի Աստուածն է, նա չար
ու անդութ է. եթէ Բնութիւնն է, նա տգեղ ու անկա-

տար է. եթէ մարդկութիւնն է, նա անպիտան ու
բարբարոս է . . . : (Յանկարծ կահաքեկուի, որով-
հետեւ կը տեսնէ Տեսարանին խորը Յակոր եւ Յարէթ
գիրք բռնած կսկսին կռուիլ) Աստուա՛ծ իմ, անոնք
են. այո՛, անոնք . . . երա՞զ արդեօք . . . : (Կը պահ-
ուի սեղանին ետեւ):

ՅԱԿՈՐ. — Ուշադրութիւն ըրէ որ գնդակներդ
պարապը երթան ու մարդ չսպաննուի:

ՅԱՐԷԹ. — Ինչո՞ւ այդպէս:

ՅԱԿՈՐ. — Որովհետեւ մեր անձին համար ամ-
բողջ ժողովուրդ մը ոտքի տակ տալ չեմ ուզեր: Աչ-
վանի մէջ երկու ոստիկաններ սպաննուեցան. բաւա-
կան է. եթէ հիմայ մի քանի դիակներ փռենք՝ ամ-
բողջ Խարբերդը ջարդի զոհը կըլլայ:

ՅԱՐԷԹ. — Ուրեմն ի՞նչ հարկ դիմադրութեան.
պէտք է անձնատուր ըլլալ:

ՅԱԿՈՐ. — Առանց դիմադրութեան անձնատուր
ըլլալով Թուրք զօրքերու ծաղր ու ծանակին առարկայ
կըլլանք: Կուգեմ որ այս մարդիկը գիտնան թէ եր-
կու առիւծներ 300 չուներէն չեն վախնար . . . : Օ՛հ,
սկսինք . . . :

ՅԱՐԷԹ. — (Իր գէնքը նայելէ վերջ) Յարէ՛թ
քանի՞ փամփուշտ ունիս հիմայ.

ՅԱՐԷԹ. — Միայն մէկ հատ:

ՅԱԿՈՐ. — Ես ալ մէկ հատ ունիմ ու այս գըն-
դակները մեզի համար են:

ՅԱՐԷԹ. — Ի՞նչ ըսել կուզես:

ՅԱԿՈՐ. — Ըսել կուգեմ թէ՛ զիրար սպաննելու
ենք . . . :

ՅԱՐԷԹ. — Ձերար սպաննե՛լ . . . կարելի՞ է միթէ:

ՅԱԿՈԲ. — Անշո՛ւշտ, եթէ կուզենք: (Վեցհարուածները կուզեն իրարու կրծքի. կապասն մէկ քանի երկվայրկեան):

ՅԱԲԷԹ. — Առաջին անգամ բլթակը դո՛ւք քաշեցէ՛ք, Յակո՛բ. աշխարհը վերցնելը շատ աւելի դիւրին է ինձ համար, քան թէ աս փոքր շարժումը ընելը:

ՅԱԿՈԲ. — (Կը նետէ գէնքը) Այո՛, իրաւունք ունիս Յարէ՛թ ... աշխարհը վերցնելը շատ աւելի դիւրին է, քան թէ ընկերոջ մը կրծքին գնդակ ուղղելը...: Բաւական է կարծեմ այսքան դաս՝ թուրք զօրքերուն համար... (Կը հանէ գրպանէն ներմակ քաշկիմակ մը, երկու անգամ կերերցնէ ... հրացանաձգութիւնը կը դադարի դուրսէն:)

ՉԱՅՆ ՄԸ. — Չէնքերնիդ դուրս նետեցէ՛ք:

ՅԱԿՈԲ. — (Իր ու ընկերոջ գէնքերը կը նետէ դուրս) Օ՛հ, ընկեր, երթանք դուրս, պաղարին ու ժպտաղէմ: Միակ զէնքը, զոր պահելու ենք մինչեւ վերջ, դա արհամարհանքն է ...: Երբ մենք արիւնոտ մեծ ուխտաքարին վրայ ուխտեցինք մեր մեծ ու նուիրական ուխտը, մեր փառքի հեռանկարին մէջ տեսանք արդէն ոչ թէ զաղափարի յաղթանակը, այլ կախազանի պատկերը:

ՅԱԲԷԹ. — Անձնատուր ըլլանք, բայց չը մոռնանք կոչել «Կեցցէ՛ Սօցիալ Դէմօկրատ Հնչակեան Կուսակցութիւնը»:

ՅԱԿՈԲ-ՅԱԲԷԹ. — (Միաձայն) ԿԵՅՅԷ՛ ՍՕ-ՅԻԱԼ ԴԷՄՕԿՐԱՏ ՀՆՉԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ: (Կը քալեն դուրս):

ԼՈՒՍԻԱ. — (Տեղէն կելլէ ու կը նայի պատուհանէն դուրս) Ո՛ւհ, Աստուած իմ ... այսքան բազմութիւն, այսքան զօրքեր, երկու մարդոց համար ...: Վատե՛ր, շունե՛ր, չէ՞ք ամէնար արդեօք ...: Ա՛հ, տե՛ս, կապեր են անոնց ձեռքերը, բայց անոնց դէմքէն չեն հեռանար արհամարհանքի դառն ժրպիտը ...: Ա՛հ, ինչո՞ւ ախպէս ըրին ...: տե՛ս, ահա թուրք զինուորին մէկը թքաւ անոր երեսին ...: քոսոտ շուները առիւծները կը ծաղրեն ...: Աստուած իմ, սկսան տանիլ ...: Ո՛ւր կը տանին ...: չէ՛յ ... կեցէ՛ք ... կեցէ՛ք ... ո՞ւր կը տանիք իմ սիրականը ... վայրենիներ, անկրօններ ...: Լսեցէ՛ք իմ ձայնը ...: Չէ՞ք լսեր ... Լա՛ւ, ես պիտի ընկերանամ իրեն մինչեւ բանը ... Լուսիան պիտի ապրի հոն՝ ուր կապրի Յարէ՛թ: (Կուզուի դէպի դուռը, ուրկէ ներս մտնելով Տէվրիշ, կը կեցնէ զինքը ... Լուսիա ահ ու դողով կը քաշուի անկիւն մը):

ՏԷՎՐԻՇ. — Կեցէ՛ք Օրիո՛րդ ... Սեւ արծիւը անծանօթ ու կարմիր հորիզոններու վրայէն, իր մուկզին թափահարումներով կը դիտէ յուսահատ դալարումները թշուառ մարդուն, թշուառ աղջկան:

ԼՈՒՍԻԱ. — Բայց ո՞վ էք դուք ...:

ՏԷՎՐԻՇ. — Յոյսն եմ ես, Օրիո՛րդ ...: Քու սիրականը բանտ առաջնորդուեցաւ. տեսայ ես ...: Գիտէ՞ք մարդկութեան սիրականն ալ բանտն է ...: Աստուածն ալ բանտն է, ոճրագործին ու աւաղակին հետ: Բայց այդ բանտը, Օրիո՛րդ, ուր սրբութիւնները կը խաչուին ու պղծութիւնները դիզուելով կը ներխն, պիտի ըլլայ ապագայ Յեղափոխութեան

վառարանը, որուն վերեւ պիտի տեսնէք ձեր սիրականի պատկերը : Լացէ՛ք, Օրիո՛րդ, եթէ կուզէք. որովհետեւ արցունքը ժպտի մայրն է. բայց եկուր հիմայ ծնրադրենք սա դրօշին շուրջ, որուն կը պատկանի ապագան: (Ծոցէն կը հանէ դրօշ մը ու կը կանգնեցնէ սենեակին մէջտեղը. երկուքն ալ կը ծնրադրեն, ձեռքերն խաչաձեւ՝ իրենց կրծքին վըրայ, աչքերն դրօշին յառած):

ՎԱՐՍՆՈՅՐ

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Գ.

ՏԵՍԻԼ Ա.

(Զաւէն՝ գրքերով լի սեղանի մը խով, մահնակալի մը վրայ հիւանդ պառկած է ու կը կարգայ գիրք մը: Մայրը նստած է իր սնարին վերեւ՝ կրթադի ձեռնական աշխատութեամբ. մերթ ընդ մերթ (վշտալի ակնարկներ ձգելով Զաւէնի նակտին վրայ):

ԶԱՒԷՆ. — (Յափշտակութեամբ) Աղուոր է ասոր արտաայտութիւնը, աղուոր. օ՛հ, ի՛նչ գեղեցիկ մտքեր են ասոնք :

ՏԻԿ. ՄԱՐԻՅԱ. — Բաւական է օղո՛ււ, բաւական է կարգաս. կարգալով մաշեցա՛ր, ու չոր ոսկոր դարձար: Զէ՞ որ բժիշկը պատուիրեց քեզ՝ հանգիստ մնալ, մտաւոր աշխատութեամբ չի պարապիլ:

ԶԱՒԷՆ. — Ա՛խ, մա՛յր, երա՛նի քեզի որ տգէտ ես, որ կեանքը չես հասկցեր ու հասկնալ չես կրնար:

ՏԻԿ. ՄԱՐԻՅԱ. — Կեանքը այդ անիծեալ դրքերուն մէջ է, Զաւէն՛, այլ դուրսը՝ աշխարհին մէջ:

ԶԱՒԷՆ. — Այո՛, մա՛յր, իրաւունք ունիս, կեանքը աշխարհին մէջն է, բայց անոր զանազան երեւոյթներուն եւ օրէնքներուն լուսարանութիւնը սա «Անիծեալ» կոչած դրքերուն մէջն է: Կը սիրեմ զանոնք, որովհետեւ անոնք են իմ սրտագին բարեկամներս: Եթէ լոյսի պէտքը ունենամ՝ անոնք ինձ արեւը կուտան, եթէ ճամբաս կորսնցնեմ՝ անոնք ինձ առաջ-

նորդ կրլլան, եթէ միշտ հարցումներ ուղղեմ՝ կը պատասխանեն ու չեն բարկանար: Ահ, մա՛յր, չեմ ուզեր, չեմ ուզեր մեռնիլ, բայց եթէ մեռնիմ՝ կուզեմ որ այս գրքերը ինձի հետ թաղել տաս: Գերեզմանիս մէջ իմ հոգին, պիտի արթննայ ու կարգայ գանոնք, պիտի կարգայ՝ մինչեւ որ հասկնայ կեանքին գաղտնիքը, մեծ առեղծուածը. այն է՝ թէ ինչո՞ւ մարդիկ զժրադղ ու շար կրլլան. թէ ինչո՞ւ անհաւասարութիւնը արդար Աստուծոյ մը ձեռակերտը կը թուի ըլլալ, թէ ինչո՞ւ զրկանքն ու շահագործումը, պղծութիւնն ու սճիրը օրինականացած առաքինութիւններ կը դառնան: Այո՛, անուշ մայրի՛կ, ես ասոնք կուզեմ հասկնալ, կուզեմ. ուրիշ կերպ չեմ կարող ապրիլ: Անաեղիտալի ու անհաւոր ոյժ մը զիս կապած է իմ սիրած գրքերուս. օհ, մայրի՛կ, ի՞նչ հրաշալի են անոնք: Ի՞նչ նոր երկինքներ կան անոնց մէջ:

ՏԻԿ. ՄԱՐԻՅԱ. — Ձաւէ՛ն, ես ընթերցումներդ արդիւլի չեմ ուզեր, միայն կզգուշացնեմ՝ առողջացած տեսնելու համար քեզ:

ՁԱԻԷՆ. — Մա՛յր, առողջութիւնը գաղափարներու մէջ փնտռէ ոչ թէ մարմնի մէջ: Ահա թէ ինչո՞ւ հոգալու չես թէ հիւանդ եմ մարմնով, քանի որ կրնամ կարգալ ու մտածել: Մտածե՛լ. սա կեանքին գերազոյն հաճոյքն է, մա՛յր. կա՞յ զայն գերազանցող հաճոյք մը:

ՄԱՐԻՅԱ. — Կարգալ եւ մտածելու համար, պէտք է որ ապրի՛ս, Ձաւէ՛ն. մահու ընկէզ վերջ՝ քու հոգւոյդ մտածումը այլեւս քուկդ չէ:

ՁԱԻԷՆ. — Կը սիրեմ միայն մէկ օր ապրիլ՝ բայց կարգալով ու մտածելով ապրիլ, կը հասկնա՞մ, մա՛յր: Ա՛խ, չես գիտեր, չես գիտեր թէ ի՞նչ վսեմ վերելք է որ կունենայ իմ հոգին. վերելք մը՝ զինքը չըջապատող դարչութիւններէն, նեխածութիւններէն,

վերելք մը՝ գոհելի նկատումներէն: Մտիկ ըրէ՛, մա՛յր, մտիկ ըրէ՛, տես թէ ինչե՛ր կան դրուած հոս: (Գիրքը կը բանայ ու կսկսի կարդալ) «Ընկերվարութեան ուսմունքը ...»:

ՏԻԿ. ՄԱՐԻՅԱ. — (Ընթերցումը ընդհատելով) Ի՞նչ ըսել այդ Ամերիկային: Նա՛ էր որ քեզ տուաւ փնտաղար ու անմարսելի գաղափարներ, Փիզիքական քայքայումի հետ: Քանի մը տարի ապրեցար հոն ու վերադարձար բոլորովին կերպարանափոխուած:

ՁԱԻԷՆ. — Ամերիկան ինձի կեանքը ճանչցուց, մա՛յր, իրական կեանքը՝ որ բանուորի տառապանքին ու զրկանքին մէջ է, անոր իղձերուն ու երազներուն մէջ, անոր իղէալին ու պայքարին մէջ: Եթէ առողջանամ՝ դարձեալ հո՛ն պիտի երթամ մա՛յր: Հիմալու հիմայ մտիկ ըրէ ինձի, մա՛յր, ու մի ընդհատէր ընթերցումս: (Կը շարունակէ) Ընկերվարութեան ուսմունքը կը պարունակէ նոր կրօնի մը տարրը՝ ուրիշ որ եւ է կրօնէ՛ կը դիմէ ոչ թէ միմիայն սրտին ու յուզումներուն, այլ նոյն ատեն մտքին՝ ծանօթութեանց այդ գործիքին: Ընդհանուր առմամբ խօսելով՝ կրօնի նպատակն է ազատել տառապող հոգին աշխարհային կեանքի թշուառութենէն ու թախիծէն: Աս խնդիրը ան իրականացնել կուզէ միայն անիրական ու երեւակայական եղանակով, մեզ յանձնելով անտեսանելի Աստուծոյ մը եւ ոգիներէ կազմուած թագաւորութեան մը: Այսօրուայ աւետարանը կը խոստանայ ազատել մեզ թշուառութենէ իրական ու յայտնի եղանակով: Կրօնը մինչեւ հիմայ իրաւագործիկին համար կարիք մըն է. հիմայ, սա՛կայն, իրաւագործիկին կարիքը դառնալու է կրօնը. այսինքն այն՝ ինչ որ կը լեցնէ ամբողջ սիրտն ու հոգին անոնց՝ որք կը հաւատան: Հին կրօնին մէջ մարդը կը ծառայէր աւետարանին, նոր կրօնին մէջ՝ աւետարանը ծառայելու է մարդուն: Հին յայտնու-

թեան համաձայն՝ օրէնքն էր հիմնականը, գերականն ու յաւիտենականը, իսկ մարդը՝ երկրորդական տարրը: Նոր յայտնութեան համաձայն՝ մարդն է հիմնականը, գերականն ու յաւիտենականը եւ օրէնքն է երկրորդական, ժամանակաւոր ու վաղանցուկ տարրը: Մենք չենք ապրիր ի սէր ... (եռս կընդհատէ ընթերցումը որովհետեւ դուռը կը գարնուի) :

ՏԻԿ. ՄԱՐԻՑԱ. — Մտէ՛ք (Ներս կը մտնէ վաղարշը) :

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՄԱՐԻՑԱ, ԶԱԻԿՆ, ՎԱՂԱՐՇ

ՎԱՂԱՐՇ. — (Երբեք մը) Միշտ կը կարգաս, Զաւէն, հէ՛, առողջութեանդ վրայ չե՞ս մտահոգուիր արդեօք:

ԶԱԻԿՆ. — Հէնց առողջանալու համար է որ կը կարգամ:

ՎԱՂԱՐՇ. — (Գիբքը կը գոցէ ու դնէ սեղանին վրայ) Ընթերցումը իմ բժիշկն է, ամենակարող ու ամենաճարտար բժիշկը:

ՄԱՐԻՑԱ. — Ինչ ալ որ ըսենք օգուտ չըներ պրն. Վաղարշ. Զաւէնը չամառ է, նա գերի եղած է սեւեռեալ դաղափարներու:

ՎԱՂԱՐՇ. — Այսինքն ցնորական դաղափարներու:

ԶԱԻԿՆ. — Եթէ ինձ մտերիմ չ'ըլլայիր, Վաղարշ, ես քեզի չը պիտի ներէի այդ նախատական ակնարկութեանդ: Ցնորք կոչել դաղափարներու այն չէնք, որ տառապող, շահագործուող մարդկութեան եկեղեցին է, սա կը նշանակէ հայտնել յառաջդիմութեան ու արդարութեան:

ՎԱՂԱՐՇ. — Եթէ ցնորք կըսեմ, ալդ բառը կը գործածեմ սոսկ Թրքա-Հաւերուս վիճակը նկատի առնելով: Ընկերվարական դաղափարներ ցանկ կարելի չէ հոն՝ ուր աւատական միացորդներու վերայ յենած բռնապետութիւնը ուժեղ է եւ սոսկալի: Ամեն բանէ առաջ, մենք աշխատելու ենք հին չէնքը փլցնել, ու քաղաքական ազատութիւն մը ապահովել Հայուն, անկէ յետոյ՝ իրերու բերամբ՝ արդէն ինքնին կուգայ դասակարգերու բաժանումն ու անոր հետ կապուած ընկերային բարդ հարցերու շրջանը:

ԶԱԻԿՆ. — Շատ կարճ կը խորհիս Վաղարշ. Համիտական բռնակալութեան դէմ հանուած անժաւ մանակ ցուցերը, անջատողական երազները ցեղային ատելութիւն հրահարելէ զատ ուրիշ ոչինչ կրնան ընել: Որպէսզի փոխուի Թուրքիոյ քաղաքական չէնքը հիմնապէս, պէտք է փոխուին անոր տնտեսական յետամնաց կարգերը. եւ որպէսզի փոխուին այդ կարգերը պէտք է հոն մտնէ Եւրոպական դրամագլուխը: Քանի դեռ Եւրոպայի քափիթալիստական պետութեանց հակամարտութիւնները՝ բռնաւորը կը պահեն իր գահին վրայ, մասնակի եւ ոչ մէկ շարժում կրնայ երկիրը փոխել երազուած ձեւով:

ՎԱՂԱՐՇ. — Սակայն ինչո՞ւ չէք ընդունիր թէ Եւրոպական դրամագլուխի մուտքի ընթացքը փութացնողը Հայկական Յեղափոխութիւնը կրնայ ըլլալ: Երբ ժողովուրդի մէջ խլրտում երեւան չի գայ՝ երբ ան՝ նոր դարու պահանջը չի ներկայացնէ, Եւրոպացին դարեւ կրնայ սպասել՝ առանց Թուրքիոյ մասին հոգ ընելու:

ԶԱԻԿՆ. — Կը սխալիս, Վաղարշ. Հայկական շարժումները չեն որ պիտի հրաւիրեն ներս Եւրոպական, կապիտալիստները, այլ կապիտալիստական տիրապետութեան սահմաններու ընդարձակման անդամադրելի ձգտումը: Այսօր, Եւրոպացի քափիթալիստը, եթէ իր կրթնած պետութեան ձեռքով դա-

դուժային քաղաքականութեան ուժ չի տայ՝ ըսել կուզեմ՝ եթէ չաճագործման նոր շուկաներ չի փնտռէ իր երկրէն դուրս, նա իր երկրին մէջ փորած կըլլայ իր դերեզմանը։ Երկաթի ու պղնձի արդիւնագործութիւնը, որ հսկայական համեմատութիւններով կաճի Անգլիոյ ու Գերմանիոյ մէջ, հրամայական անհրաժեշտութիւն կը դարձնէ նոր գաղութներ գրաւելու պահանջը։ Երկաթուղիի գծեր երկարել՝ մեքենաներ ընդհանրացնել, կոյս հանքեր շահագործել միամիտ ժողովուրդի ձեռքով, ահա ասոնք են ներկայ քաղաքականութեան փառաբանութիւնը։ Հիմակ, զինուորական ահագին պատրաստութիւններ կը տեսնուին, որովհետեւ վաղը պայթիւնը անխուսափելի պիտի ըլլայ։ Եւրոպան երկու մասերու պիտի բաժնուի ու ասոնք սոսկալի թափով պիտի զարնուին իրարու հետ։ Յաղթող կողմին պիտի մըրնայ ամբողջ աշխարհի տնտեսական շուկան, եթէ ալ պատերազմի ընթացքին քաղաքացիական չի կանխատեսած դէպքեր չի պատահին, որպիսին է, օրինակի համար, ընդհանուր բանուորական ապստամբութիւն մը, որ պիտի փութացնէ ընկերվարական կարգերու տիրապետութիւնը։ Կը տեսնե՞ս Վաղարշ, այն ատեն Եւրոպացի քաղաքացիներ իր առաջին գործը պիտի ընէ թիւրքի մասնէն, որովհետեւ թիւրքի բանակին է Ասիոյ, մինչեւ հիմա դեռ քիչ չաճագործուած ընդարձակածաւալ Ասիոյ, ի մասնաւորի՝ «Երկնային կալսութեան»։ Եթէ Հայկական շարժումները կարողանային հրաւիրել Եւրոպական պետութիւնները, ապա ուրեմն, մենք գրտնուած ըլլալու էինք արդէն իսկ կատարուած իրողութեան մը հանդէպ։ Եթէ թուին ու Պապ-Ալիի խոշոր շարժումներ, վկայ՝ Զէյթունի ու Պապ-Ալիի ցոյցերը։ Ո՛չ, Վաղարշ, ո՛չ. (հոս քիչ մը կը կենայ քաղաքական կը տանի քերթիք, ապա դէմքի կծկումէ մը վերջ՝ կը հագայ...) Վնասակար են Հայկական շարժումները։ Զուր տեղը կը կոտորուինք, զուր տե-

ղը կը հրահարենք թշնամութեան ու վրէժի զգացումները։ Պէտք է համակերպել, պէտք է համբերել. պէտք է աշխատել թիւրք հասարակ ժողովուրդի հետ վստահելի բամեկամութեան կապեր հաստատել ու անոր լոյսը ճանշցնել։

ՄԱՐԻՅԱ. — Զաւէ՛ն, գայլին կամ օձին հետ բռնկամ ըլլալ անկարելի է. խաճնելն ու խայթելը անոնց բնազդն է։

ԶԱԽԷՆ. — Եթէ թիւրքը օձ է՝ մե՛նք ենք անոր թոյնը տուողը, եթէ գայլ է՝ մե՛նք ենք անոր աղաւանդը սրող։ Մեր պարտքը ոչ թէ թուրքին ձեռքը զէնք տալ է, այլ զէնք գործածելու անհրաժեշտութիւնը վերցնել աշխատելը։ Եթէ նա ձեռքով զարնէ մեզի ու մենք չի պատասխանենք, զէնքի դիմելու պէտքը չ'պիտի զգացուի։ Ազգային հարց, ազգային խնդիր, ազատութեան ու անկախութեան երազ, ասոնցմէ բոլորովին հրաժարուելու ենք, ու աշխատելու ենք հետզհետէ Եկեղեցին մօտեցնել մզկիթին։ Եթէ անոնք ուզեն զայն ալ քանդել, պէտք է լռենք՝ յանուշ, մեր ապագային, որ շատ մօտ է։ Կեանքը պէտք է պահել անոր համար, ըսել կուզեմ՝ Դասակարգային պաշտօնին համար։

ՎԱՀԱՐՇ. — Դուն Ընկերվարական չես, Զաւէն, Անիշխանական ալ չես... տեսակ մը խառնուրդ, որուն նմանը կարելի չէ երեւակայել։ Քու սիրած Մարքսը շատ անգամ պաշտպաններ է աս կամ ան ազգի քաղաքական ազատութիւնը, որպէս պայման՝ անոր տնտեսական բարգաւաճումին. իսկ դուն՝ վարպետ թողեր, ալանդակ մտքեր կը յղանաս։

ԶԱԽԷՆ. — Վաղարշ. պէտք է գիտնաս թէ Մարքս, իր քաղաքական հայեացքներուն մէջ երեւան կուգայ որպէս բուրժուաւոր, իսկ տնտեսականին մէջ՝ որպէս Բանուորութեան առաքեալը։ Մարքսիզմի հիմունքներն մէջ սխալներ կան, զորս պիտի

սրբազրէ կեանքը: Տեսէ՛ք հիմա... (Դարձեալ հագ-
այս անգամ ուժգին) Ու՛հ, մա՛յր (ձեռքը կրծքին
կը տանի) հո՛ս, հո՛ս... երկաթէ ձեռք մը կայ, որ
կը ճգմէ սիրտս... օ՛հ... մա՛յր, հասի՛ր...
(կը քաւալի անկողնոյ մէջ):

ՄԱՐԻՅԱ.— (Ոտքի կելլէ, եւ կը հակի գաւկի
բարձին վրայ) Զաւէ՛ն, Զաւէ՛ն, ի՞նչ կայ, ըսէ՛,
ի՞նչ եղար...:

ԶԱԻԿՆ.— (Շարունակելով տապալակիլը) Մա՛յր
հո՛ս... հո՛ս... կուրծքս... կուրծքս... եամա՛ն...
սի՛րտս... կը ճգմեն սիրտս... (կը հագայ)
օգնութիւն...:

ՄԱՐԻՅԱ.— (Մահնակալի քովէն դեղի սրուա-
կը կտոնէ ու կը մօտեցնէ հիւանդի բերնին, ուրկէ
քշիկ մը արիւն կը հոսի: Մայրը կը սրբէ արիւնը
խոշոր սոսկումով) Արիւն... պըն. Վաղա՛րջ, արիւն
(կըսէ լսելի ձայնով, երբ արդէն հիւանդը զգայա-
գիրկ եղած է):

ՎԱՂԱՐՇ.— (Յուզմամբ կը մօտեցայ անկողնին
եւ կը նայի արիւնոտ քաշկինակին) Այո՛, Տիկի՛ն,
արիւն... Աստուա՛ծ իմ. առաջին անգամն է ար-
իւն գալը:

ՄԱՐԻՅԱ.— (Աչքը գաւկէն չի հեռացնելով)
Այո՛... ո՛հ, այո՛, առաջին անգամը... (խօսքը
կուղղէ գաւկին) Զաւէ՛ն, Զաւէ՛ն. (կը ծռի ու կը
նայի անոր փակ աչքերուն) մեռա՛ւ... օգնութիւն
Վաղա՛րջ, չու՛տ, չու՛տ բժշկին գնա՛, խնդրե՛մ...
(ականջը կը դնէ անոր կրծքին) կապրի՛, Վաղա՛րջ,
կապրի, սիրտը կը տրոփէ դեռ... բայց աճապարէ՛,
խնդրե՛մ...:

ՎԱՂԱՐՇ.— Պաղարիւն եղի՛ք, Տիկի՛ն. Աստու-
ծոյ չնորհիւ պիտի ապրի Զաւէնը. ես հիմակ անմի-
ջապէս կը վերադառնամ բժշկին հետ (կը մեկնի):

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՄԱՐԻՅԱ, ԶԱԻԿՆ, յետոյ ԼՈՒՍԻԱ.

ՄԱՐԻՅԱ.— (Զաւկին ձեռքը բռնած) Զաւէ՛ն...
Զաւէ՛ն... արթնցի՛ր, ես եմ, ես՝... քու մայրդ...
ինչո՞ւ չես խօսիր. ի՞նչ եղաւ քեզի... (դարձեալ
մտիկ կընէ ականջով) Զաւէ՛ն, իմ սիրելի որդեա՛կ,
չե՞ս լսեր իմ ձայնը: (Զաւէն քիչ մը կը շարժի, մայ-
րը սրուակը կը մօտեցնէ բերնին) Զաւէ՛ն, ա՛ն, կա-
թիլ մը խմէ ասկէ... Զաւէ՛ն, քեզի կըսե՛մ...:

ԶԱԻԿՆ.— (Աչքերը կը բանայ) Մա՛յր...:

ՄԱՐԻՅԱ.— Ի՞նչ եղար Զաւէն, ըսէ՛... ի՞նչ
կուզես...:

ԶԱԻԿՆ.— Մա՛յր... մի վախճար... բան...
մը չիկայ... նոպայ մըն էր որ... անցաւ:

ՄԱՐԻՅԱ.— Ո՛հ, Զաւէ՛ն, սիրտս դող հանեցիր
... Աստուա՛ծ իմ... կը ճանչնա՞ս մօր մը սիրտը.
նա վառարանն է սիրոյ, ամենէն անձնուէր, ամենէն
արծարծուն սիրոյ վառարանը:

ԶԱԻԿՆ.— Մա՛յր, երբ գիտնաս թէ աշխարհի
մէջ ինձ նման հիւանդ ու քեզ նման տառապող մի-
լիոնաւոր հոգիներ կան, որոնց տառապանքին սլա-
ճառը (քեքեւ մը կը հագայ) մի քանի հրէշներ են,
այն ատեն սիրոյ վառարան սիրտդ պիտի ըլլայ նաեւ
ատելութեան դժոխք: Այն ատեն Հէրվէյին հետ պի-
տի երգես:

«Սէրը փրկել չի կրնար

«Սէրն ազատել չի կրնար

«Ելի՛ր, ո՛հ, Ատելութիւն

«Ու փշրէ մեր շղթան Դուն:

«Մինչեւ մաշին ձեռքերն մեր
«Չպիտի լքենք մեր սուտեր .
«Երկար ատեն սիրեցինք .
«Հիմակ ալ ե՛կ որ ատինք . . . » :

ՄԱՐԻՅԱ. — Դուն քեզ մի նեղեր Ձաւէն . ես այդ
բաները չեմ հասկնար :

ՁԱԻԿՆ. — Ձեռ հասկնա՛ր . . . մա՛յր , ո՞վ տուաւ
ինձ այս հիւանդութիւնը . Թու՞րքը , Քիւ՞րտը , թէ՞
այն ճիւղը , որ Քրիստոնէութեան , օրինականու-
թեան ու քաղաքակրթութեան հիւսած վարագոյրին
հտեւ կապրի , ծծելով միլիոնաւոր մարդոց քրտինքն
ու արիւնը : Ես կը սիրէի թուրքի եաթաղանովը մեռ-
նիլ մէկ անդամէն , քան թէ (կը հազայ) այսպէս ա-
միսներով անկողնոյ ծառայել . . . : (Նայն ատեն ներս
կը մտնէ Օրիորդ Լուսիս)

ԼՈՒՍԻԱ. — (Տխուր ու գլխիկոր կը կեցայ սե-
ղանին քով , գիրք մը կառնէ անուշադիր ու նորէն կը
դնէ տեղը , ապա . . .) Մա՛յր . . . :

ՄԱՐԻՅԱ. — (Որ նայուածքով կը հետեւէր ա-
նոր) Ի՞նչ կայ Լուսիա՛ , կերելի թէ գէշ լուրեր ու-
նիս . . . :

ԼՈՒՍԻԱ. — Գէշ լու՛ր . . . այո՛ , չատ գէշ . պըն .
Վաղարշը չը պատմե՞ց ձեզի :

ՄԱՐԻՅԱ. — Ո՛չ , բան չըսաւ ան . կերելի թէ
Ձաւէնի հետ վիճարանութեան բռնուելով՝ մոռցաւ
բսելիքը :

ՁԱԻԿՆ. — Ու՞ր գնաց հիմայ Վաղարշը :

ՄԱՐԻՅԱ. — Բժշկին հետ ղրկեցի , Ձաւէ՛ն :

ՁԱԻԿՆ. — Բժի՛շկ . . . զարմանալի բան . ես չե՞մ
ըսած թէ՛ բժիշկ չեմ ուզեր : Իմ բժիշկներս այս
գրքերն են :

ԼՈՒՍԻԱ. — (Բարկութեամբ մի քանի գրքեր գե-
տին կը նետէ) Փոշի դառնան այդ գրքերդ , Ձաւէ՛ն .
. . . անո՛նք էին որ քեզ խնթութեան մօտեցուցին :
Աշխարհն իրար խառնուեր է՝ դուն բանէ լուր չունիս ,
եւեր կարգ մը սխալ վարդապետութեանց ցնորքովը
կզբադիս : Ասդին Յակոբ եւ Յարէթ մահուան վճիռ
կառնեն , անդին 50-60 երիտասարդներ կը խոշտան-
գընին բանտին մէջ , դուն պատկեր՝ համաշխարհա-
յին բանուորական ապստամբութիւն ու Ընկերվա-
րական դրախտ կերպես :

ՄԱՐԻՅԱ. — Մահուան վճի՞ռ հազեր են Յակոբ
եւ Յարէթ . . . :

ԼՈՒՍԻԱ. — Այո՛ , մա՛յր , թուրք դատարանը
կարճ հարցաքննութենէ մը վերջ՝ մահուան վճիռ
տուած է : Կուսակալը՝ Հասան փաշա , Թուրքերու
աչքը մտնելու համար , կաշխատի եղեր որ օր առաջ
գործադրել տայ այդ վճիռը :

ՄԱՐԻՅԱ. — Մե՛ղք , մե՛ղք . . . :

ԼՈՒՍԻԱ. — Մի մեղքանաք սոսկ , մա՛յր , այլեւ
բարկացէ՛ք . Խարբերոցին երկու մարդ չը կրցաւ
պահել իր ծոցին մէջ ու այսօր այդ աննման քաջերը՝
իրենց օրհասին կոպտան :

ՄԱՐԻՅԱ. — Պարագանքը միշտ աննպաստ ե-
ղան խեղճերուն . կարծես ճակատագիրն էր , որ կը
հալածէր զիրենք :

ԼՈՒՍԻԱ. — Ի՞նչ ճակատագիր , մա՛յր . Հայն
էր որ հալածեց զանոնք : Տեսէ՛ք , օրինակի համար ,
ո՞վ արտաքսեց զանոնք Խուլէվանքէն , այդ ամենա-
ապահով թաղստոցէն . ո՞վ ցոյց տուաւ Աշվանի ա-
նըստոյդ ու վտանգաւոր ճամբան : Աշվանի երկու
մարդոց սպաննութենէն վերջ՝ ո՞վ հալածեց այդ
անտուն ու անտէր փախտականները , որոնք օրե-
րով արտերու մէջ թափառեցան ու խոտերով սնան .

ո՞վ տարաւ, կըսեմ, զանոնք Սիւրսիւրի. ո՞վ մատնեց զանոնք: Ասոնց բոլորին մէջ մենք կը տեսնենք Հայուն ձեռքը:

ԶԱԽԷՆ. — Կը տեսնե՞ս քոյր իմ, դուն քու բերնովդ իսկ կը հաստատես թէ՛ Հայ ժողովուրդը յեղափոխականին չի յարիր: Աս երեւոյթը իր պատճառն ունի: Եթէ մենք ունենայինք չըսեմ եւրոպականին նման՝ այլ անոր մօտենալու ձգտող Հայ բուժփուազի դասակարգ մը, այն ատեն յեղափոխութիւնը լայն համեմատութիւններ պիտի առնէր ժողովրդական խաւերուն մէջ. բայց որովհետեւ Հայ հարուստը կամ վաճառականութեամբ կզրադի, կամ վախճառութեամբ, նա իրեն ձեռնտու կը համարէ բռնապետական սխառմը:

ԼՈՒՍԻԱ. — Ի՛հ, Զաւէ՛ն, նորէն այդ քու ընկերաբանական խրթնութիւններուդ մի դիմէր. ես խընդըրին մէջ մի միայն տգիտութիւն կը տեսնեմ, ուրիշ ոչինչ.....:

ԶԱԽԷՆ. — Տգիտութիւն... բայց քո՛յր իմ, դուն երբէք մ'երազեր լուսաւորութիւն հոն՝ ուր ելեքտրականութիւն չը կայ. ուր կառախումբի վայրաշարժը հեալէն չի ճեղքեր ահագին տարածութիւնները, ուր դործարաններու երկար ծխնելոյղները ծուխով չեն սեւցներ կապոյտ երկինքը: Պէտք է ուրեմն վերջ տալ անհատական՝ խմբային վտանգաւոր ձեռնարկներուն, որոնք աւելի կը խորունկեցնեն ազգայնական հակընդդէմ տրամադրութիւնները՝ խոչընդոտները դասակարգային դիտակցութեան:

ԼՈՒՍԻԱ. — Զեռքերը ծալել ու նստիլ, անանկ չէ՞. նստիլ՝ մինչ թուրքը կը զարնէ, կը յափշտակէ, կը կեղեքէ, ընտանիքներ կը թշուառացնէ, մայրեր կը լացնէ, սերունդներ կը փճացնէ:

ԶԱԽԷՆ. — (Հագալով) Ու՛հ, մա՛յր... կերելի թէ նոպան դարձեալ պիտի դայ... (կը հագայ) բայց... քո՛յր իմ, տալու եմ քու պատասխանը... ա՛հ... սի՛րտս... (քիչ մը կը լռէ) քո՛յր իմ, մեծագոյն բարին... ունենալու համար, պէտք է... համբերել մեծագոյն չարին:

ԼՈՒՍԻԱ. — Բայց այդ չէ դարուս ոգին, Զաւէ՛ն, նոր դարու ոգին ըմբոստութիւնն է, որուն դրօշը առաջին անգամ վեր բարձրացուց Սօցիալ Դէմօկրատ Հնչակեան Կուսակցութիւնը... Պատի՛ւ իր անուան...:

ԶԱԽԷՆ. — (Ուժգին հագ. նորէն կսկսի քաւալիլ անկողնոյ մէջ) Մա՛յր, եկա՛ւ... եկա՛ւ նորէն, այդ ցաւի նոպան... ու՛հ... սի՛րտս, մա՛յր...:

ՄՍԻՅԱ. — (Կառնէ դեղի սրտակը կը մօտենայ գաւկին) Զաւէ՛ն, հոգի՛ս, առ սա դեղէն ուժպ մը... նա քեզ կը հանգստացնէ:

ԶԱԽԷՆ. — (Կառնէ դեղին) Ա՛հ, կը քամեն, կը քամեն սիրտս, մա՛յր...: Բայց ո՞ւր է իմ կեանքս... Ես... պիտի... ապրիմ... այո՛, երիտասարդ եմ եւ պիտի ապրիմ...: Ո՞վ է որ կուզէ զիս մեռցնել... Ու՞ր ես, ո՞վ իմ կամքս... եկու՛ր... ես մինակ եմ ու պէտք ունիմ քեզի... կուզեմ ապրիլ... որովհետեւ տեւ կուզեմ չարիքի բոյնը դառնել... որովհետեւ կուզեմ հինցած կրօնադրքերը հնոցին յանձնել... ազգայնութեանց սահմանները վերցնել, հարստահարութիւններու, շահագործողութիւններու, մէկ խօսքով ընչազուրկ բանուորներու միջազգային դաշնակցութիւնը հիմնել, այո՛... ես կուզեմ ասո՛նք, ո՞վ իմ կամքս...: Ես ուսումնասիրեցի աշխարհը, ուժեղացուցի քեզ, որպէսզի օգնես ինձի... հիմա... եկուր ուրեմն, հանէ՛ սա երկաթէ ձեռքը, որ կը ճզմէ սիրտս; վերցու՛ր սա վերմակը... նեոէ սա մահճակալը... ոտքի հանէ զիս...: Երիտասարդի

արիւնը թող նոսայ երակներու մէջ (գերագոյնն ճիգ մը կընէ նստելու, նոյն ատեն դուռը սաստկօրէն կը բացուի ու վաղարշ ներս կը մտնէ առանց գլխարկի, հեւասպառ, տծգոյն) :

ՏԵՍԻԼ Դ.

ՆՈՅՆՔ ԵՒ ՎԱՂԱՐՇ, Յետոյ ՈՍՏԻԿԱՆՆԵՐ

ՎԱՂԱՐՇ. — Բժիշկին գացած ատենս Սուրէնէն իմացայ, որ կառավարութիւնը զիս ձերբակալել կուզէ եղեր: Հազիւ եկեղեցւոյ թաղը մտեր էի, երբ տեսայ որսի շուները, միակ մօտիկ ապաստանաբանը հոս գտայ, Տիկին.....:

ՄԱՐԻՅԱ. — (Ահաբեկ՝ մինչ Լուսիա պատուհանէն դուրս կը նայի) Զի տեսա՞ն հոս մտնելը:

ՎԱՂԱՐՇ. — Չեմ գիտե՛ր, Տիկին՝. սա չափ գէտեմ որ ետեւէս կը վազէին կատաղօրէն հայոյելով: Փոսէ մը ցատկած ատենս ինկայ, գլխարկս ինկաւ գլխէս. ոտքի ելայ ու վազեցի խելագար:

ԶԱԻԷՆ. — (Կը նստի անկողնոյ մէջ, ձեռքը ձախ ստիճիւն վրայ) Վաղա՛րշ... Դժուարին կացութեան մէջ եմ, բայց պիտի ընեմ ինչ որ հնարաւոր է:

ԼՈՒՍԻԱ. — (Պատուհանէն դատնալով) Զաւէ՛ն, ոստիկանները եկան:

ԶԱԻԷՆ. — Վաղա՛րշ, մահճակալին տակ մօխը ու անշարժ կեցիւր, խոկ դուն Լուսիա, հեռացիր ասկէ:

(Վաղարշ եւ Լուսիա կընեն նոյնը: Մայրը քիչ մը դեղ կը լեցնէ դգալին մէջ՝ գաւկին տալու ձեռով, երբ ոստիկանները դուռը կը բաղխեն ուժգին: Մարիցա դուռը կը բանայ, ոստիկանք կը մտնեն):

ՈՍՏԻԿԱՆ. — Ու՛ր է այդ ննզիրը:

ԶԱԻԷՆ. — Հոս խնդիր չկայ, այլ մահուան ըսպասող հիւանդ մը կայ ու անոր վրայ հսկող յուսահատ մայր մը:

ՈՍՏԻԿԱՆ. — Ես քեզի կըսեմ, ու՛ր է այդ խնդիրը:

ԶԱԻԷՆ. — Ես քեզի կըսեմ թէ՛ հոս խնդիր չկայ:

ՄԱՐԻՅԱ. — (Մօտենալով ոստիկաններուն) Էֆէնտի՛, ի՞նչ կուզէք մեզմէ, մենք հոս մարդ պահած չունինք:

ՈՍՏԻԿԱՆ. — (Մէկդի հրելով Մարիցան) Ահա՛ էֆէնտի, կը տեսնե՞ս այս շուները. կերելի թէ կառավարութեան դէմ դնել կուզեն. ես իմ աչքովս տեսայ անոր հոս մտնելը, ասոնք ինքեար կընեն:

Ա.ՇՄԷՏ. — Շանը սատկելը մօտէն անցած ատեն այդպէս կընէ արդէն:

ԶԱԻԷՆ. — (Բարկուրեալով ոտքի կելլէ, գերագոյն ճիգ մը կընէ ինքզինքը գտնելու համար, ապա սեղանի գրքերը մէկիկ-մէկիկ կը նետէ ոստիկաններու երեսին) Շու՛տ դուրս ելէք ասկէ լիւրե՛ր... աս տունը ձեզ նման շուներու համար անձեռնմխելի է. ես Ամերիկա-հպատակ եմ. ահա՛ իմ դրօշը (Դարակէն դուրս կը հանէ Ամերիկեան դրօշը): Պատուեցէ՛ք աս, եթէ կը յանդգնիք, ապա տիրացէք աս տանը:

ՈՍՏԻԿԱՆ. — Կորսուէ՛ դէմէս, կեավուր օղի կեավուր. (կը խլէ դրօշը ու կը նետէ մէկ կողմ. կըռուփի ուժգին հարուած մը կուտայ Զաւէնի կրծքին, որ թաւալգուր գետին կիյնայ) Այդ դրօշը հոս փարայ չընէր:

ՎԱՂԱՐՇ. — (Մահնակալի տակէն դուրս ցցուելով) Անխիղճներ՛, ի՞նչ կուզէք անգօր, մահամերձ

հիւանդէ մը. ահա ես հոս եմ, ըրէ՛ք, ինչոր կու-
զէք.....:

ԶԱԻԷՆ. — Մա՛յր (հոգեվարքի գալարումներ):

ՄԱՐԻՅԱ. — Անգուլթնե՛ր, անաստուածնե՛ր,
ի՞նչ կուզէիք իմ գաւկէս (կը մօտենայ Զաւէնին, կը
վերցնէ գլուխը ու կառնէ իր թելին վրայ):

ՈՍՏԻԿԱՆ. — Հայտէ տեսնենք, խնդի՛ր կեավուր.
(քաշքշելով վաղարշը, մէկ երկու հարուած կիջեցը-
նեն) Փէտայութիւն կընես հա՞... հայտէ որ քեզի
թիմարխանային մէջ լաւ դասեր տանք: (կը տանին
վաղարշը. կը մտնէ ներս Լուսիան ինքնիրմէ ելած):

ՏԵՍԻԼ Ե.

ԼՈՒՍԻԱ, ԶԱԻԷՆ, ՄԱՐԻՅԱ, ապա **Տէրվիշը**

ԼՈՒՍԻԱ. — (Ձեռքերը իրար զարնելով) Աստը-
լած իմ... մա՛յր, ի՞նչ եղաւ Զաւէնը.....:

ՄԱՐԻՅԱ. — (Օրօքելով գաւկին գլուխը) Զաւէ՛ն
... Զաւէ՛ն, ել, ոտքի ել... Լուսիա՛, օգնէ ինձի
զինքը մահճակալին մէջ դնելու համար...: (կաշխա-
տին, բայց Զաւէն ուշաքափ եղած է, մինչ բերնէն
արիւն կը հոսի):

ԶԱԻԷՆ. — (Աչքերը կը բանայ, բոլորտիքը կը
նայի) Մա՛յր... աս ու՞ր եմ ես:

ՄԱՐԻՅԱ. — Իմ գրկացս մէջ, դաւա՛կս, իմ
գրկացս մէջն ես:

ԶԱԻԷՆ. — Քու գրկիդ մէջ... բայց աս ի՞նչ
փուշեր են, մա՛յր, որ կը մտնեն մարմինս:

ՄԱՐԻՅԱ. — Ե՛լ, Զաւէ՛ն, ել ու հանդիստ եղիր
անկողնոյդ մէջ. փուշ չկայ հոս, սէր ու աղօթք կայ
միայն: Հիմակ այդ ցաւերդ կանցնին, ու դուն կը

զտնես հին հանդարտութիւնդ... ելի՛ր տեսնեմ:

ԶԱԻԷՆ. — Ցաւերս կանցնի՛ն... ես ալ կանցնիմ,
չէ՞, մա՛յր.....:

ՄԱՐԻՅԱ. Մի ըսէ՛ր այդ, Զաւէն, մի՛ արիւ-
նէր մօր մը սիրտը:

ԶԱԻԷՆ. — (Ակնապիշ նայելով սենեկին մէկ ան-
կիւնը) Այդ ո՞վ է որ հոն կեցեր է, մա՛յր. (Մայր ու
աղջիկ կը նային նոյն ուղղութեամբ):

ՄԱՐԻՅԱ. — Մէկը չկայ հոն, Զաւէ՛ն:

ԶԱԻԷՆ. — Այո՛, մէկը կայ որ նշան կընէ ինձի
ու կը խնդայ..... տե՛ս, մա՛յր, տես... ինչպէ՞ս
չես տեսներ, մէկ ձեռքը դաւադան մը կայ, միւսը՝
խոշոր ջահ մը: Կերելի թէ, մա՛յր, նա զիս խաւարին
մէջէն պիտի տանի:

ՄԱՐԻՅԱ. — Բայց Զաւէ՛ն, ես բան մը չեմ տես-
ներ հոն:

ԶԱԻԷՆ. — Եկու՛ր, մա՛յր, եկուր ու իմ աչքե-
րովս նայիր ու պիտի տեսնես...: Ահա կը մօտենայ.
... տե՛ս մա՛յր, եկաւ... բայց... ինչո՞ւ կաճա-
պարէ այսքան...: Իմ գրքերս հետս տանելու չե՞մ
մա՛յր... հո՞ս... հոս հաւաքէ դանոնք մա՛յր... լաւ
ծրարէ, լաւ փաթթէ որ ճամբան չը թափին... տես,
մա՛յր... եկաւ... ահա մօտս է..... ու՛հ..... (երե-
սը կը ծածկէ ձեռքով) կը սոսկամ... թոյլ մի տար
մա՛յր..... թոյլ մի տար որ զիս տանին...: (Գլու-
խը կիյնայ անշարժ ու աչքերը կը գոցուին):

ՄԱՐԻՅԱ. — Ո՛ւշ, Զաւէ՛ն, ո՛ւշ, ոչ ոքի թոյլ չեմ
տար որ քեզ տանի. դուն իմս ես Զաւէն, իմս.....
Զաւէն...: (սոսկումով եւ ուշադրութեամբ գաւ-
կին կը նայի, որը մեռած է արդէն) ... Զաւէն...
(մարմինը կը ցնցէ քանիցս) Զաւէն..... մեռա՛ծ
... մեռա՛ծ... Զաւէնս մեռա՛ծ... Լուսիա, հոս

նայելը... Աստուած իմ... (Լուսիա արցունքները արբելով կը մօտենայ եղբոր դիակին, բայց յանկարծ կը գնէ երբ կը տեսնէ Տէրվիշը) :

ԼՈՒՍԻԱ.— Տե՛ս, մա՛յր... մէկը դէպի մեզ կուգայ... աս մարդը մի անգամ ալ ինձի հանգիսեցաւ ու ես դայն երազ կարծեցի... նայի՛ր, մա՛յր... չե՞ս անոնք զայն :

ՄԱՐԻՅԱ.— (Կը քողու գաւակը ու մայր ու աղջիկ վախով կը փաթարուին իրարու) Սա ստուեր չէ՞, Լուսիա, սա ոգի չէ՞... .. Ի՞նչ կուզէ մեզմէ... .. արդեօք ա՞ն տարաւ իմ Զաւէնի հոգին... :

ՏԵՐՎԻՇ.— Լու՛ս, դաւակնե՛րս... դերեզմանական ահաւոր լուծեան ժամն է... .. Յանցանք է աղմուկով աւրել խորհրդաւորութիւնն այն պատարագին, որ հիմակ՝ ձեր սիրելիի մահովն սկսաւ ու պիտի վերջանայ վաղը՝ Նոյեմբեր 21-ի երկուշաբթի առտուն : Այդ պատարագը երկու հերոսներու պատարագն է, որ կատարուելու է արեան տաճարին մէջ՝ մահուան սաղմոսերգութեամբ : Հոն է Ազատութեան Աստուածը, դաւակնե՛րս... գիտէ՞ք... հո՛ն է նա ու ձեռքերը երկարած՝ կուզէ մարդկութեան լաւագոյն դաւակնելուն գլուխները... : Բռնապետութիւնը վաղը պիտի յանձնէ անոնցմէ երկուքը : Սակա՛յն, Հայ մայրեր ու քոյրեր... թոյլ մի տաք որ անյուսութիւնը կախովի ձեր ճակատներէն, որովհետեւ միութեան թաղաւորութիւնը չի կրնար յաւիտենական ըլլալ՝ ոչ ալ արցունքի չղթան՝ ձեր սերունդի ճակատագիրը : (Զեռքերը կուղղէ անձանօք կէտի մը) Տեսէ՛ք, դաւակնե՛րս, ինչպէ՛ս արշալոյսը կը ժպտի ու խաւարը կը դեղնի վախէն... : (Ընդհատ բռցավառութիւնք. Տէրվիշը կը մեկնի... :)

ՄԱՐԻՅԱ.— (Կը վազէ ետեւէն) Բայց ըսէ՛ ինձի ո՞վ ոգի... Ի՞նչու տարիր իմ դաւակ... Ի՞նչու... (յետոյ կը դառնայ ու կիցնայ իր որդւոյն դիակին

ԳԱԼՈՒՍՏ (ՅԱԿՈԲ) ԱՆԴՐԷԱՍԵԱՆ

քով) Զաւէ՛ն, իմ անդին դանձը, իմ հողւոյն ծաղիկը Զաւէն... մէկ անգամ, միայն մէկ անգամ խօսիր՝ ու մեռիր ալ... Տե՛ս, Զաւէ՛ն, տես... Հոս են քու սիրած գրքերդ... Հո՛ս նայիր անուշիկ դաւակս... (Գրքերը մի առ մի կառնէ ու կը դնէ մէկ կողմ) տե՛ս, ա՛ս է քու սիրած Մարքսը, ա՛ս է քու Նիցչէն... Ելի՛ր ելի՛ր ու կարդայ զանոնք... ա՛լ քեզի արդեւք չը պիտի ըլլամ Զաւէն... կարդա՛ ու մտածէ... մտածէ ու ապրի՛ր, ապրի՛ր ու երազէ... Երազէ՛ արդար կարգեր... Երազէ մարդկութեան այն աղուոր արշալոյսը, որու նշոյլները կերելին հիմա... Տե՛ս, Զաւէնս, տես, տես թէ հորիզոնը ինչպէս կը կարծրի ու կայծերը ինչպէս դուրս կը ցայտին մթութեան բերնէն՝ վարդի փունջերով...:

(Դարձեալ բոցավառութիւն)

Վ Ա Ր Ա Գ Ո Յ Ր

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Դ.

ՏԵՍԻԼ Ա.

(Տեսարանը կը ներկայացնէ Մէգրէի հրապարակը, ուր Քիւրտը իր փայտը կը ծախէ, գիւղացին՝ իր ցորենը: Խորը նստած են Գովիսէրներ, ուտիկաններ, սիկրէք կը ծխեն, սուրն կը խմեն խնդումով: Անկիւնը կեցած է կին մը ՇԱԼԸ գլխին, ու կսպասէ: Ուրիշ կին մը քրքական չարշափով կերելի ու կուղղուի դէպի սպասող կնոջ: Լոին հանդարտութիւն):

Բ. ԿԻՆ. — Ողորմի Աստուած, Խաչխաթուն քօրօ. Ի՞նչ է էսի ատուուն կանուխ, էս ցրտուն եկեր կայներ ես հոս:

Ա. ԿԻՆ. — Ողորմի, հողուդ, Սուլթան խաթուն. բան չիկայ. լսեր եմ օր երկու հայեր պիտի կախեն, եկեր եմ օր սէյր ընեմ:

ՍՈՒԼԹԱՆ. — Օճաղդ չի քոռնայ, կնիկ, Ի՞նչ է կըսես. Բնտո՞ր սիրտդ կը բռնէ այդպէս բանի սէյր ընելու:

ԽԱՉԽԱԹՈՒՆ. — Հըյ կիտի դուն ըլ, Սուլթան խաթուն. սիրտս ինչո՞ւ չը պիտի բռնէ. խօշ էտ հայերը գող, աւաղակ բաներ էին... աղէկ մարդի՞կ էին որ մարդ խղճա վրանին:

ՍՈՒԼԹԱՆ. — Ինչ կուզեն, թող ան ըլլին. Խաչխաթուն քօրօ, Աստուած է անոնց մեղքը քննողը... քեզմէ բան գողցե՞ր են. դուն էնի նայիր:

ԽԱՉԽԱԹՈՒՆ. — Չէ, ինձմէ բան չեն գողցեր. բայց իրենց սէպէպովը ամբողջ Խարբերդը կրակին պիտի տրուէր:

ՍՈՒԼԹԱՆ. — Հատէ, անամ, հատէ. տեսնողը վայրտ կուտայ. նայի՛ր, քեզմէ դատ կնիկ կը տեսնա՞ս հոս... տաճկի կնիկ պիլէ չես տեսնար, ու՛ր կը մնայ Հայու:

ԽԱՉ. — Իրա՛ւ, հախ ունիս, Սուլթան խաթուն, ... ես թէ՛ էտ տեղերը տիւշինմիշ չեղայ... հատէ՛ ... (կը հեռանան. անոնց կը յաջորդեն երկու երիտասարդներ):

Ա. ԵՐԻՏ. — Հաւատա՛, Տիգրան, եթէ Սեւաղ ըլլար, ասանկ բան մը կառավարութիւնը չէր համարձակեր հրապարակաւ ընել:

ՏԻԳՐԱՆ. — Միւրիճան, Սեւաղցիները այդբան մի պարծեցներ. Ի՞նչ պիտի կրնային ընել որ:

ՄԻՐԻ. — (Գլուխը օրրելով) Մահը արհամարհող մը ամեն բան կրնայ ընել, Տիգրան... Ու ես հիմա այդպիսի ծրարներն երու վրայ չեմ կրնար խօսիլ. քանի որ սիրտս արիւն կուլայ, արիւն:

ՏԻԳՐԱՆ. — Մեղքնալէ դատ ուրիշ բան չենք կրնար ընել, Միւրիճա՛ն:

ՄԻՐԻ. — Խարբերդցի հայը կը մեղքնա՞յ արդեօք... չեմ կարծեր... ես վստահ եմ որ մեծամասնութիւնը չըսեմ ուրախ՝ այլ բաւին լալն իմաստովը անտարբեր է այս տխուր իրադարձութեանց հանդէպ:

ՏԻԳՐԱՆ. — Քալէ՛, եղբա՛յր, քալէ՞... մենք վայրկեանի մը մէջ՝ միջավայրը չենք կրնար փոխել:

ՄԻՐԻ. — Ու՞ր երթանք հիմա:

ՏԻԳՐԱՆ. — Հեռանա՛նք ասկէ:

ՄԻՐԻ. — Բայց ես կուզեմ գէթ վերջին անգամ տեսնել այդ երկու հերոսները... Ա՛խ, Տիգրան, չես գիտեր, չես չես գիտեր թէ որքա՛ն ազնիւ, որքան վեհանձն, որքան անսգիւտ սրտի տէր են անոնք: Անգամ մը գոնէ անոնց հետ խօսելու էիր, որ ճանչընայիր անոնց ներքինը: Տեսակ մը փառաբանուած հերոսներ կան, որոնք իրենց արժանիքէն անհամեմատօրէն խոշոր համբաւ կը ձգեն. իսկ կան ալ որ, կը մնան լուռթկան ու մութին մէջ. թէեւ շատ աւելի բարձր՝ քան փառաբանուած հերոսները: Յարճի՛ր, Տիգրան. իմարեւրդի թուրք ոստիկանները նոյնիսկ հիացեր են անոնց վրայ: Փօլիս Ահմէտ էֆէնտի մը կայ ինձի ծանօթ, ան կը պատմէ որ, ատոնք մարդ չեն, այլ քարէ շինուած տեսակ մը ոգի: Այդքան հարուածներու տակ, այդքան անտանելի չարչարանքներու ներքեւ, ոչ թէ ուռէ գաղտնիք, այլ ոչ իսկ մէկ բառ կարտասանեն. միայն երբ դայատենը՝ երբ ալ չեն կրնար դիմանալ տանջանքին, սաստիկ գալարումներ կունենան, ահաւանդին կը սեղմեն, աչքերնէն արցունքի տեղ արիւն կը հոսի, ապա ուշաթափ կիյնան գետին, իրենցմէ անբաժան շղթաներով:

ՏԻԳՐԱՆ. — Դուն վաղուց կը ճանչնայի՞ր զիրենք:

ՄԻՐԻ. — Գարահիսարէն ե՛ս բերի զանոնք հոս... Ա՛խ, Տիգրան... քեզի պատմեմ անոնց կեանքէն... (Գօմիսէրը տեսարանի խորէն կը պօռայ):

ԳՕՄԻՍԷՐ. — Հէ՛յ, կեալուրնե՛ր... հող ինչո՞ւ էք կեցեր. կորսուեցէք ատկէ:

ՏԻԳՐԱՆ. — Այդ մեղի է Միրիճան. քալէ, հեռանանք ատկէ, կերելի թէ զինուորները հիմա պիտի բերեն երկու մահապարտները:

ՄԻՐԻ. — Մահապարտ մի Ըսեր, Տիգրան, Դիւցազն Ըսէ, Դիւցազն: (Կը հեռանա երկու երիտասարդները, ու սուրճատը գիւտորենով շրջապատուած՝ հրապարակ կը բերուին Յակոբ եւ Յարէք: Հոն բերուած է նաեւ ֆահանայ մը, որ դողալով գետին կը նայի ու ձեռքի Աւետարանը կը բռնուի իյնալ ֆանիցս):

ԳՕՄԻՍԷՐ. — Հայտէ քէշիչ էֆէնտի, մօտեցիր ու կատարէ ձեր կրօնական արարողութիւնները:

ՏԷՐՏԷՐ. — (Դողդալով կը մօտենայ) Օրհնածնե՛ր... ե՛ս ... կուզամ. ձեր վերջին վայրկեանին... (Աւետարանը դարձեալ կը ձգէ ձեռքէն, մինչ Գօմիսէրն ու իր հետի ոստիկանները ֆահ-ֆահ կը բարձրացնեն) հողեկան...:

ՅԱԿՈԲ. — Տէր Հա՛յր, մի՛ դողաք, մի՛ նեղուիք... առէ՛ք ձեր Աւետարանը ու հեռացէ՛ք ատկէ: (Կը ծոխ Աւետարանը կառնէ ու կը յանձնէ ֆահանային) Մենք կրօնական արարողութեանց պէտք չունինք. որովհետեւ վաղուց կատարած ենք զանոնք, ու եթէ պակաս մը կայ՝ Տէր Հա՛յր, այդ պակասը մենք կը խոստանանք լրացնել գերեզմանին մէջ: (Քահանան կը հեռանայ: Կը բերուին դահիճները: Անոնց երեսը ծածկուած է սեւ քաշկիմակով. ձեռքերնին ունին ահարկու եաքաղանը: Պահ մը երկար լռութիւն):

ԳՕՄԻՍԷՐ. — (Ժամացոյցը նայելէ վերջ) Հինգ վայրկեան ունիք. կրնաք կամ աղօթել, կամ հայոյել...:

ՅԱԿԷԹ. — Մենք ոչ կաղօթենք, ոչ կը հայոյենք. որովհետեւ մեր սրտին մէջ ոչ կենդանական վրէժի զգացումը կայ, ոչ ալ տկար ու միամիտ մար-

դու յուսալքումը՝ որ կերթայ մի թափառութիւն մուրալ Մեծ Անճանթին երկնային դռներէն: Մեր մէջ գիտակցութիւնը կայ միայն, մեր գործին ու գաղափարին գիտակցութիւնը: Եթէ հոս մեզ չըջապատէր ժողովուրդը, մենք կունենայինք մեր ըսելիքը. բայց այժմ՝ երբ մի միայն ձեզ կը տեսնենք, մենք կը յայտարարենք թէ՛ ըսելիք չունինք: Որովհետեւ դուք անհոգի ու անկամ, կոյր գործիքներն էք այն մեծ հրէշին, որ բռնակալութիւն կը կոչուի: Մեզ պիտի սպաննէք հիմա... Դուք ազնիւ մարդեր ըլլալու էք այդպէս ընելու համար: Այս կեանքը ձեր թաղաւորը չը տուաւ մեզի, բայց նա կանոնէ այսօր. Աստուած երկար կեանք տայ Սուլթանին: Մեր խիղճը հանդիստ է, որովհետեւ մենք կը մեռնինք յանուն մարդկային ընկերութեան, յանուն արդարութեան, յանուն ճշունեւ ժողովուրդի սրբազան իրաւունքին: — Դահլճնէ՛ր, պատրաստ ենք ահա... զարկէ՛ք... բայց մէկ հարուածով բաժնեցէ՛ք մեր գլուխը. (յետոյ ընկերոջը դառնալով) ծնրադրելէ առաջ ե՛կ, համբուրուի՛նք, ընկեր... ընկեր՝ գործի մէջ, ընկեր՝ գերեզմանի մէջ: (Իրարու ֆակատ կը համբուրեն) Ծնրադրենք այժմ՝ Յակոբ, մեր գաղափարի յաղթանակը մեր արեան կաթիլներէն պիտի ծնի... (կը ծնրադրեն):

ԳՕՄԻՍԷՐ — Աչքերնին կապեցէ՛ք...:

ՅԱԲԷԹ — Այդ չենք ուզեր մենք. մեր աչքերը մահուան առջեւ անթարթ կրնան մնալ առանց վախի, առանց դողի...:

ԳՕՄԻՍԷՐ — Ժամանակն է, դահլճնէ՛ր...:

(Սուրերը կը բարձրանան)

ՅԱԿՈԲ — Կեցցէ՛, կեցցէ՛ ժողովուրդի աղատութեան գաղափարը...: (Երկու հերոսները կը ծափահարեն)

ՅԱԿՈԲ-ՅԱԲԷԹ — ԱՊՐԻ՛ ՄԵՐ ՀԱՅՐԵՆԻՔԸ:

(Կրկին ծափահարութիւն):

(Կիջնեն դահլճնէրու սուրերը)

Վ Ա Ր Ա Գ Ո Յ Ր

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Ե.

(Յակոբի մայրը սեւեր հագած՝ Սիրանոյշի հետ նոյն սեւեակի մէջ : Մայրը կեցեր է պատին առջև ուրկէ կախուեր են երկու պատկերներ . միմ՝ Յիսուսինը, միւսը Յակոբինը : Սիրանոյշ գլխին ձգած է սեւ ֆողը եւ լուռ է ու տխուր)

ԱՆՆԱ.— Դու՞ն էիր որ ըսիր թէ՛ «խնդրեցէ՛ք ու պիտի տրուի ձեզ . փնտռեցէ՛ք ու պիտի գտնէ՛ք» . ըսէ՛ քար Աստուած , ըսէ՛ , ըսէ՛ , ե՞րբ խնդրած եմ իմ ճիւղանիս գլխատումը Ա՞ս է վարձատրութիւնը իմ աղօթքներուս : Տե՛ս ձեռքերուս ոսկորները բարակցեր ու ծունկերս մաշած են ծնրադրելէն : Աքաղաղին հետ կարթնայի՛ր՝ գիշերային լուսթեանը մէջ իմ սաղմոսերգութիւնը ընելու համար . խօսի՛ր , անխի՛ղճ Աստուած , խօսի՛ր . ա՞ս էր իմ պսակը Մըջիւնին վրայ չէի կոխեր՝ ստեղծագործութեանդ չը հայտնելու վախէս . դայլերուն ուտելիք կուտայի , օձերուն ծաղիկ Ամեն ինչ որ մատերուդ գրոջմը կը կրէր՝ սրբութիւն էր ինձ համար Կերակրած դայլերս ոտքերս խածին՝ ես քեզ փառաբանեցի . փայլալաւ օձերս դիս խայթեցին՝ օրհներգութեանս մէջ չը թերացայ . ըսէ՛ անհոգի Աստուած , ըսէ՛ , ա՞ս էր փոխարինութիւնը իմ որդւոյս օրօրոցին վրայ անքուն կը հսկէի շարունակ ու կաղօթէի որ նա բարի ըլլար ինձի պէս Նա ոչ միայն բարի եղաւ , այլ եղաւ բարութեան աննկուն առաջաւոր , եւ ուզեց անոր թագաւորութիւնը յաւերժացնել , թոյնը անհետացնել , կատաղութիւնը ջնջել , մեր նախնեաց երկիրը դրախտի վերածել . ըսէ՛ անսխի՛րտ Աստուած , ըսէ՛ , ա՞ս էր հատուցումը :

ՅԱԲԷԹ ԹԵՎԷՔԷԼԵԱՆ

ՍԻՐԱՆՈՅԾ .— Բաւական է մայրի՛կ, բաւական :

ԱՆՆԱ .— Բաւական... Ի՞նչն է բաւական... : Անհանդուրժելի տառնապանքի սահմանին վրայ կեցող եւ իր որդին կորսնցնող մօր մը համար՝ բաւականութիւն չկայ... Եթէ՞, Նազովրեցի Քրիստոս... : Ա՛հ, եթէ հրարուղի մը ըլլայի՝ պիտի լափէի քեզ, եթէ անհունութեան մէջ հոսող գետն ըլլայի, պիտի տանէի քեզ նետել մոռացութեան ովկիանոսը... Եթէ չպիտի՞ ըլլար արդարագոյն վերէժը... : Ձե՞ս խօսիր (պատկերը առնելով կը նետէ գետին) զնա՛ ուրեմն մեռա՛ծ Աստուած, զնա՛ կախուիլ միայն անոնց պատերէն, որոնք սիրտ ունին քեզ սիրել ու պաշտել... : Ա՛ս է իմ պաշտելին (կառնէ Յակոբին պատկերն ու կը սեղմէ կրծքին) ասկէ վերջ... Յակո՛բս, հոգեա՛կս... ու՛Ք... Ի՞նչ ցուրտ է մարմինդ... կը մտի՞ս անուշ դաւակս. ա՛խ... դուրսը ցուրտ կայ, դուրսը ձիւն կայ, կեցիր իմ ծոցը ու տաքցիր, տաքցիր գերեզմանական մեղեքութեանդ մէջ. այսպէ՛ս... Յակո՛բս, այսպէ՛ս... (կը համբուրէ պատկերը) :

(Ներս կը մտնէ Տէրվիշը, մինչդեռ Աննա եւ Սիրանոյշ ահաբեկ՝ անկիւն մը կը քաշուին՝ ինք կը վերցնէ Յիսուսի պատկերը ու գայն կը կախէ նախկին տեղը)

ՏէՐՎԻՇ .— Մայրի՛կ... անհամբեր մարդոց վշտերը երբ կը շառնան՝ սրբութեան սահմաններէն ներս կանցնին, ու նոյնիսկ Աստուածը վար կառնեն իր գահէն. ասկայն համբերող ու մեծ մարդոց վշտերը կը դիզուին հոգւոյ մէջ ու կը քարանան հոն : Նուիրական վիշտը՝ լուսնի վիշտն է : Ձուր տեղը այդքան բոլորք Աստուածութեան դէմ... զուր տեղը այդքան աղմուկ գերեզմանի մը վրայ, որ տաճար մըն է փառաւոր : Ձեր որդին գլխատուած է կըսէք, անանկ չէ՞... բայց ո՞վ բաւ այդ. նա կապրի պալատի մը մէջ, որ անտեսանելի է հասարակ մահ-

կանացուներու աչքերուն:

ԱՆՆԱ. — (Ինքնհարկէն ելած) Աստուած իմ եւրա՞զ է արդեօք... ո՞ղջ է իմ Յակոբս:

ՏէրՎիշ. — (Կը մօտենայ ու կը բռնէ անոր ձեռքը) Եթէ կուզէք՝ քալեցէ՛ք մայրի՛կ, ես ձեզ կը տանիմ անոր քով:

ԱՆՆԱ. — Բայց ու՞ր, ու՞ր է նա, ըսէք ինձ:

ՏէրՎիշ. — Մի աճապարէք մայրի՛կ... նա իր պալատին մէջ է, ճգնաւորի պէս, արքայի պէս վեհապանծ:

ԱՆՆԱ. — Եւ ու՞ր է այդ պալատը:

ՏէրՎիշ. — (Ձեռքը կերկնցնէ ժողովուրդին) Հո՛ն, մայրի՛կ, հո՛ն է անոր պալատը, Հայ Ժողովուրդի սի՛րտը... Հոն կապրին արդարութեան ու ազատութեան համար զոհուող բոլոր հերոսները, հոն կապրի եւ Ապագայի յաղթանակը:

ԱՆՆԱ. — Գնա՛նք, ո՛վ Յոյսի Ոգի, քանի որ կապրի իմ Յակոբը, թող ապրի եւ Հայութիւնը, թող բողա՛վաւի երազը՝ Ազատութեան Յաղթանակին:

Վ Ա Ր Ա Գ Ո Յ Ր

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱԵՄԻՐՅԱՆՆ՝

(բանալի մէջ)

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Զ.

(Տեսարանը կը ներկայացնէ Մէգրէի գերեզմանոցը: Մէգրտեղն է բաւական մեծ գերեզման մը, ուր քաղուած են Յակոբ եւ Յարէք միասին: Պարզ քար մը երկնցուած է անոր վրայ, ուր կը կարդացուին 2 անուններ—ՅԱԿՈԲ—ՅԱԲԷԹ: Գերեզմանին վերեւ սեղան մը կայ, որու գլուխը կեցեր է սգահանդէսի Ատեմապետը: Աթոռներու վրայ նստեր են քանի մը անձեր, որոնց միջեւ Օրիորդ Լուսիա: Բոլորին նակատը դէպի ժողովուրդը:)

ԱՏԵՆԱՊԵՏ. — Այս անձրեւոտ ու աննպաստ օդին, Խարբերդի հայ հասարակութիւնը աճապարելով ներկայ ըլլալ սոյն սգահանդէսին, կուտայ ապացոյցը իր պարտականութեան գիտակցութեանը. առայդ՝ Սօցիալ Դէմօկրատ Հնչակեան Կուսակցութեան Խարբերդի մասնաճիւղը իր շնորհակալութիւնը կը յայտնէ: Ինձի, խօսելու պարտք մը չի յնար, ինչպէս գիտէք, ատոր համար ես կանցնիմ օրակարգին: (Թուղթին վրայ նայելով) Հիմայ մեզի պիտի խօսի տեղւոյս Ս. Ռամկավար Կուսակցութեան կողմէ՝ պրն. Տէրաէրեան:

ՏԷՐՏԵՐԵԱՆ. — (Կը բարձրանայ բեմ) Սա սգահանդէսին՝ ուր Խարբերդի ժողովուրդը այսքան հոծ բաղմունքեամբ եկած է իր սէրն ու յարգանքները բերել հերոսներու շիրմին, երկինքն ալ կարծես ազդուած՝ կուլայ մեզի հետ: Ասկէ 6 տարի առաջ՝ երբ այդ ազիզ մարտիկներու գլուխները կիյնային Մէգրէի հրապարակին վրայ, ոչ ոք մտքէն կանցնէր թէ

օրին մէկը զանոնք սգալու ազատութիւնը պիտի ունենայինք: Կրնայինք լալ մեր ցաւերը. կրնայինք արտայայտել մեր վիշտը. խարազանը կը բարձրանար, սուրը սպառնադին կը նայէր, հրացանը անգըթօրէն կոռնար, ու մենք՝ շղթայուած արհաւիրքներով, անտարբերի լուռ ու քարացած կեանքը կապրէինք: Այսօր սակայն, երբ բռնապետական դերութեան յաջորդած է Սահմանադրականը, գերութեան ու վախին՝ ազատութիւնն ու համարձակութիւնը, մշտնադար հոգիները աս ու ան անկիւններէն հաւաքուած՝ տառապանքի լեզուն կը խօսին, անշունչ գերեզմաններու գլխուն վերեւ:

Շատ բան խօսուած ու գրուած է անոնց վրայ, ու հիմայ ո՛չ պատշաճութիւնը կը ներէ, ոչ ալ խօսողներու տրուած կարճ ժամանակը, որպէսզի խօսինք այս հերոսներու կեանքէն. միակ բանը, զոր պիտի ըսեմ՝ սա է. — Եթէ այս ազնիւ մարտիկները արթննային հիմայ՝ ի՞նչ պիտի պատգամէին մեզի. ես վստահ եմ անոնք պիտի ըսէին. — «Հեռով խեղճ մահկանացուներ, հեռու. ինչո՞ւ կը վրդովէք մեր գերեզմանական հանգիստը: Արդեօք իրականութիւն գտա՞ծ է տառապող Հայութեան Ազատութեան գաղափարը, որուն համար զոհուողները կը սգաք դուք. ո՛չ, ո՛չ. մեր վրայ սգալով ժամանակ մի կորսընցնէք. դացէք փնտռել ձեր իրաւունքը, ձեր ազատութիւնը, որ ուրիշի մը ակռաներուն տակ է դեռ, սա «Սահմանադրական շրջանին»:

Լսե՛նք հայրենակիցնե՛ր, լսենք այս սուրբ պատգամը ու հեռանանք դէպի պարտականութեան դաշտ, չի մոռնալով հոս թողուլ մեր յարգանքները սա շիրմին՝ ուր զիրար գրկած կը պառկին Սօցիալ Դէմօկրատ Հնչակեան երկու Դիւցազները խնկելի: (Կը հեռանայ բեմէն):

ԱՏԵՆԱՊԵՏ. — Շնորհակալութիւն պըն. Տէր-տէրեանի... մեզի հիմայ պիտի խօսի Դաւնակցութեան կողմէ՝ պըն. Պօնաբարթեան:

ՊՕՆԱԲԱՐԹԵԱՆ. — Ես պահ մը ինձի թոյլ չեմ տար ըսելու, որ մենք եկած ենք սգալ այս երկու հերոսներու շիրմին վերեւ: — Ո՛չ. անոնք, ինչպէս եւ բոլոր հերոսները, ըսել կուզեմ Գրիստափօրները, Ժիրայրները, Հրայրներն ու Սերոբները պէտք չունին մեր սգալուն: Անոնց վրայ սգալը՝ անոնց երեսն ի վեր հայոյել է: Մենք եկած ենք, հայրենակիցնե՛ր, այս շիրմներէն վառօդ հաւաքելու, բռնկեցնելու համար ժողովուրդին միտքը, լուսաւորելու մթութեան տարտարոսը, ազատութեան դժուարանցիլ ճամբան:

Ճիշտ է, որ մեր ներկայ ազատութիւնը այս հերոսներու թափած արեան ու քրտինքին կը պարտինք. բայց ամեն բան լրացած չէ տակաւին: Մենք տինք. բայց ամեն բան լրացած չէ տակաւին: Մենք պատրաստելու ենք նոր հերոսներ, որոնք ըլլալու են ժողովուրդի առաջնորդը: Արցունքի ծովը տակաւին չէ ցամքեր. դայլերը դեռ կոռնան իրենց ահաբեկիչ կատաղութեան մէջ: Գործ ունինք կատարելիք, հայրենակիցնե՛ր, դո՛րժ. ու այդ գործը սգալ չէ, այլ տապալել է հին չէնքը, անոր աւերակներուն տակ թաղելով բոլոր անիրաւութիւններն ու պղծութիւնները: Գերեզմաններու մէջէն հերոսներու աչքերը մեզի կը նային անձկանօք. նախատինք մեզի՝ եթէ դասալիք ըլլանք, ամօթ՝ եթէ անտարբեր մնանք:

Այս հերոսներու յիշատակը թող զսպանակ մը ըլլայ մեզ գործի մղող՝ ինչպէս եւ ջահ մը՝ մեր քայլերը առաջնորդող, դէպի վերածնութեան ուղին: Միայն ասով է որ մենք պիտի արժեցնենք զանոնք, ու պիտի յանձնենք անոնց պատկերը՝ ապագայ սերունդին: (Կը հեռանայ բեմէն):

ԱՏԵՆԱՊԵՏ. — Շնորհակալութիւն պըն. Պօնաբարթեանին... Մեզի հիմա երգ մը պիտի երգէ Օր. Լուսիա Մուրատեան, իր յօրինած մէկ ոտանաւորը՝ զոր նուիրած է Յակոբ-Յարէթի:

ԼՈՒՍԻԱ. — (Բեմ ելլելէ վերջ՝ կսկսի երգել) .
Հնչեցուցէ՛ք փողերն ուժգին յարութեան ,
Նոր երգերով , նոր եռանդով երկնային .
Զըլլանք վատեր , որք գայլերուն միս կուտան .
Անմահ հերոսք մեր : գործերուն կը նային :

Այս ձեր տօնն է , ո՛վ ՅԱԲԷԹ ,
Պիտի սիրենք քեզ յաւէտ :

Կատարները մեր լեռներուն վեհապանձ ,
Երկինք տանող սանդուխ ընենք մեր ոտքին .
Աստուածը հին երբ մենք գտնենք հոն մեռած ,
Նոր մ'ստեղծենք , որ մեր նրտերն ամոքին :

Այս ձեր տօնն է , ո՛վ Գալուստ ,
Պսակ ու փառք ձեզ երկնուստ :

(Կը հեռանայ բեմէն)

ԱՏԵՆԱՊԵՏ. — Մեզի հիմայ պիտի խօսի՝ Սօց .
Դէժօկրատ Հնչակեան Կուսակցութեան տեղւոյս
Մ—ճիւղին կողմէ՝ ընկեր Արշաւիր Իգնատիոսեան :

ԱՐՇԱՒԻՐ. — (Բեմ կ'ելլէ) Գերեզմանը , որուն
չուրջը եկած ենք հաւաքուիլ՝ վեց տարի առաջ գըլ-
խատուող երկու հերոսներու գերեզմանը չէ , այլ
օրօրոցը՝ մեր շողջողուն դաղափարին , որ արցուն-
քէն ծնաւ , արիւնով մեծցաւ , ու արիւնով պիտի պը-
սակուի : Այդ դաղափարի մայրը «Սահմանադրա-
կան» սա շրջանին՝ դեռ կ'ապրի . տառապանքն է ան .
տառապանքը դիմակափոխ բռնապետութեան լուծին
տակ հեծեծող թշուառներուն , տառապանքը՝ չահա-
գործող փոքրամասնութեան կամայականութեամբը
չինուած օրէնքներու ցանցին մէջ՝ խեղդուելու վը-
տանգով ապրող եղկելիներուն . տառապանքը՝ խա-
ւարի ճիրաններուն տակ ապրող թշուառ ժողովուր-
դին , տառապանքը՝ ընդհանուր մարդկութեան :
Կեանքի նպատակը հերոսներու գերեզմաններուն վը-

ՆԱՀԱՏԱԿՆԵՐՈՒ ՍԳԱՀԱՆԴԵՍԸ

րայ ժամանցի համար այցելել է. կեանքի նպատակը այդ տառապանքի թաղումն է: Անոնք, որ կեանքը կը սիրեն ու իրենց կաշիներէն կը վախնան, թող հոս նային (գերեզմանը կը ցուցնէ). իսկ անոնք, որ կերպէն լաւագոյն կեանք մը ու կարհամարհեն մահը, հոս, այս գերեզմանաքարին վրայ թող դան ընել իրենց ուխտը. գաղափարի համար զոհաբերուելու նուիրական ուխտը: Մեր Աստուածը կը տեսնէ մեզ, նա անտարբեր հանդիսատեսը չի կրնար ըլլալ յաւիտեան՝ երբ լրանայ պահանջուած զոհերու շղթան. նա թոյլ պիտի տայ որ ծագի ազատութեան արշալոյսը, որուն ի տես՝ նոր մեռնողները պիտի ժպտին իրենց գազազին մէջէն ու փտտած դիակները՝ գերեզմանի մէջէն: Զուր տե՞ղն է, որ Հաւատացեալի Աստուածորդին ըսած է. «Եթէ ոչ հատն ցորենոյ անկեալ յերկիր մեռանիցի՝ ինքն միայն կայ. ապա թէ մեռանիցի՝ բազում արդիւնս առնէ»:

Եթէ ցորենի հատը դետին չի յնալով չմեռնի՝ ինք հատիկ մըն է միայն. իսկ եթէ մեռնի՝ շատ արդիւնք կուտայ:

Այսօր, հատիկները ինկած են պարարտ հողի մէջ, պիտի փտտին՝ արդեօք, — երբէ՞ք: Մե՛նք պիտի ըլլանք անոնց բեղմնաւոր պտուղները. որովհետեւ հերոսներու մահը նոր հերոսներու ծնունդն ըլլալու է, հայրենակիցներ՝:

Յակոբ եւ Յարէթ, Սօցիալ Դէմօկրատ Հնչակեան Կուսակցութեան այդ պանծալի քաջերը, Քրիստոսի քարոզած ցորենի հատիկներն են, որոնց մէջըն է ամփոփուած Նոր Սերունդի նոր իղէալը:

Ես կը սիրեմ յուսալ թէ՛ անոնց գերեզմանին վրայ նոր Յակոբներ, նոր Յարէթներ երեւան պիտի դան: Այս հաւատքիս տուն տուողը Պարբերդի Հայ հասարակութիւնն է, որ իր ծերովն ու երիտասարդովը, իր աղջիկներովն ու նորատի հարսերովը ե-

կած է իր խոնկը բերել անոնց անշուք շիրիմին: Դեռ երէկ՝ երբ անոնք ողջ էին, ժողովուրդը Հէր հետաքրքրուելու անոնց կեանքով. այսօր, երբ վարադոյրը քաշուած է, ես կը տեսնեմ՝ շատեր արցունք ունին իրենց կոպերուն տակ, ուրիշներ մըմունջ՝ իրենց շրթներուն վրայ, ոմանք պաշտամունքներով հիւսուած պտակ՝ իրենց սրտերուն մէջ: Յորենները պէտք էին մեռնիլ, իրենց նման հատիկներ արտադրելու համար: Ու հիմա մեռած են ցորենները: Մենք դիակներու փառարանութիւնը չենք ընել, ո՛չ: Եթէ Յակոբ ու Յարէթ իրենց ստամոքսին համար միայն ապրող մարդեր ըլլային, անոնց վարձատրութիւնը պիտի ըլլար մոռացութեան տապանաքարը. մենք կընենք գաղափարի փառարանութիւնը, այն գաղափարին՝ որու գրօշակակիրները այսօր փոքրաթիւ՝ բայց վաղը անհամար պիտի ըլլան:

Կեցցէ՛ այդ գաղափարը.....:

Կեցցէ՛ Սօցիալ Դէմօկրատ Հնչակեան Կուսակցութիւնը: (Կը հեռանայ բեմէն)

ԱՏԵՆԱՊԵՏ. — Շնորհակալութիւն ընկեր Արշաւիր Իգնատիոսեանի...: Հերոս Յակոբի որդին՝ Աշոտը, որ հիմա խարբերդ կուսանի, փափաք յայտնած է ընել իր ուղերձը:

ԱՇՈՏ. — (Կուգայ բեմին առջեւ) Ո՞վ մտքէն կանցնէր, հայրի՛կ, թէ բնական մահուան գանդակը չի հնչած՝ բռնապետութիւնը քեզ պիտի նետէր գերեզմանի գիրկը, ու ես՝ պիտի գայի գլխուդ վերեւ դամբանական մը կարդալու: Ինչո՞ւ այսքան շուտ բաժանում, հայրի՛կ...: Երբ ես մանուկ էի՝ չէի կրնար գտնել ժպիտը արցունքէն. անվնաս մողէզները՝ թունաւոր օձերէն. հայրի՛կ, գանոնք ինձի չը ճանչցուցած ինչո՞ւ հեռացար: Խօսի՛ր, հայրի՛կ, խօսի՛ր, պատասխան տուր ինձ. չե՞ս ճանչ-

նար գիտ. ե՛ս եմ, Աշո՛տը... Աշո՛տը... որու օրրանին վրայ գլխիկոր՝ գաղափարիդ ապագայ յաղթանակին երազը կը տեսնէիր: Ըսէ՛, հայրի՛կ, ըսէ՛, հորուկ մնացի ես, ու՞ր է իմ ճամբան...: Հայրի՛կ, վերջին ժամուն՝ երբ գիտ իմ մօրս ու մեծ մօրս հետ դրան ետեւ կը թողէիր, ինձ ըսիր որ քեզ գտնելու համար՝ տառապանքին դիմելու եմ. ըսէ՛, հայր իմ, ըսէ՛, հո՛ս է իմ տառապանքը (կուրծքը կը ցուցնէ), հո՛ս... բայց ու՞ր ես գտն:

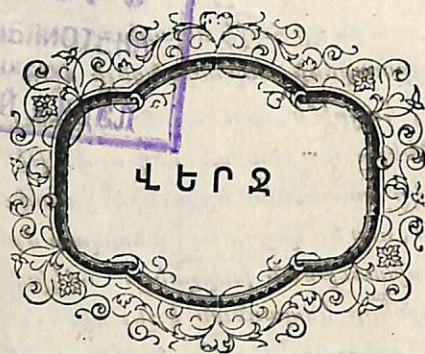
Հայրի՛կ, այն արշալոյսը, որուն երազովը զոհուեցար՝ մատախաղատ է դեռ. այն արեւը, որու պատկերը ցոյացուցիր թափած արեանդ մէջէն, չէ ծագել տակաւին...: Մութ է միջավայրը, հայրի՛կ շատ մութ. տե՛ս, ինչպէ՛ս խաւարը կը հեւայ զայրութիւն, քամին կը հաջէ սպաննազին ու ամպերը կը հսկեն տարտարոսի անթափանցելի մթութեան:

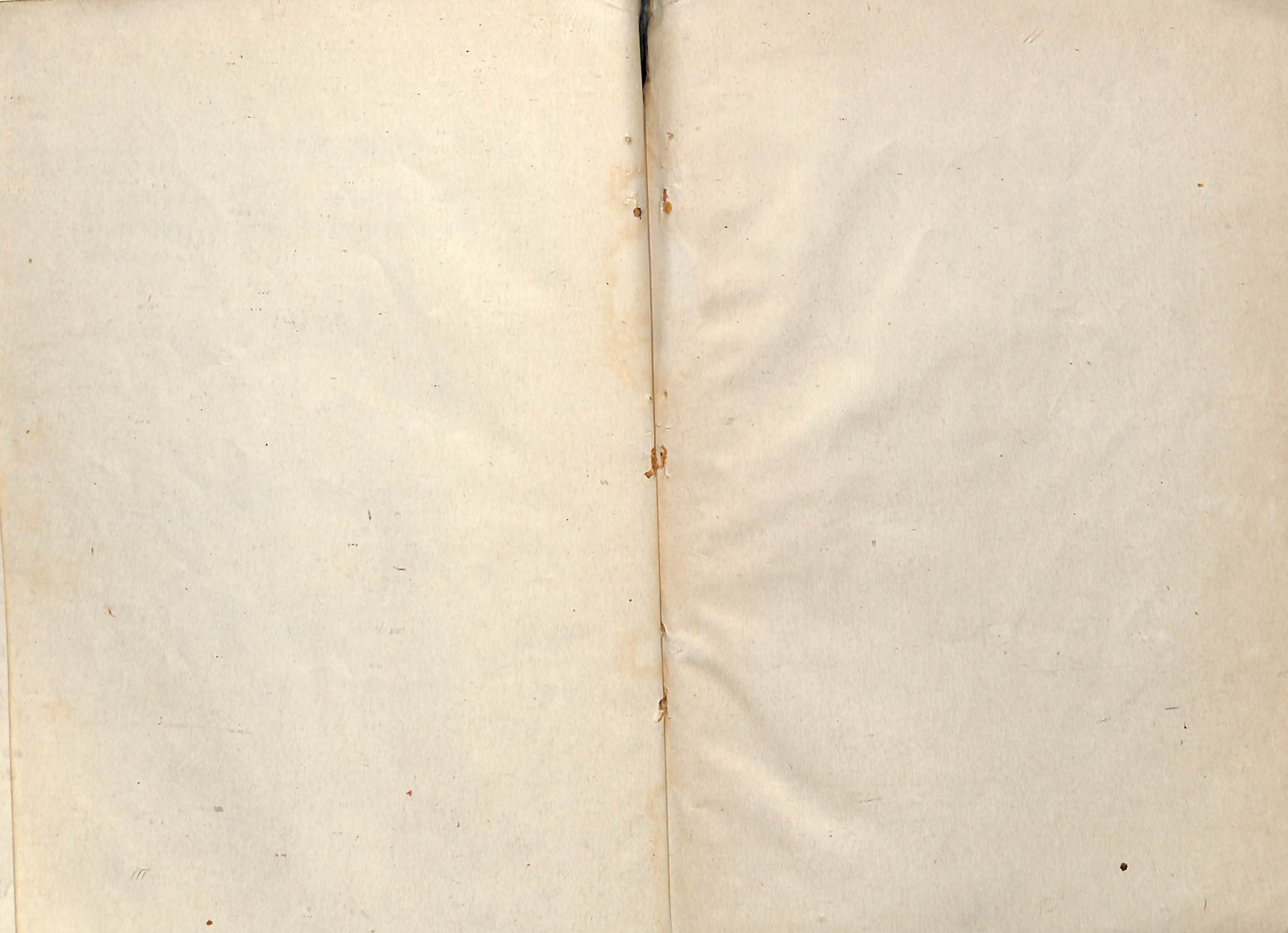
Ըսէ՛, հայրի՛կ, ըսէ՛. ու՞ր է Արեւելքը. հո՞ն, ուր հողիները կը քնանան անխռով, թէ՞ հոն՝ ուր սրտերը կը տառապին երկունքի ցաւով: Հայրի՛կ, այն տեղը, ուր ես կեցեր եմ, անապատ մըն է, ուր կը փչէ դժբախտութեան խորշակը. ովկիանոս մըն է, որու ալիքները կսպռնան կլկլ գիտ... Յոյց տուր Հայրի՛կ, ցոյց տու՛ր. ու՞ր է ազատութեան նաւահանգիստը. արդեօք հո՞ն, ուր ցաւերը կը հեծեծեն դարերով. թէ՞ հոն՝ ուր բողոքները կը նետին դէպերով: Ըսէ՛ հայրի՛կ, ըսէ՛. ու՞ր է այն ազատութիւնը որուն համար գլուխդ տուիր... (Կիջնէ բեմէն ու կը գրկէ իր հօր գերեզմանը) Բա՛ց բերանդ ու խօսիր, հայրի՛կ, Ազատութիւնը կը փնտռեմ, քու սիրած Ազատութիւնը... Հայրի՛կ, հայրի՛կ... Բա՛ց գերեզմանիդ դուռը... մատովդ ցոյց տուր ու քաշ-

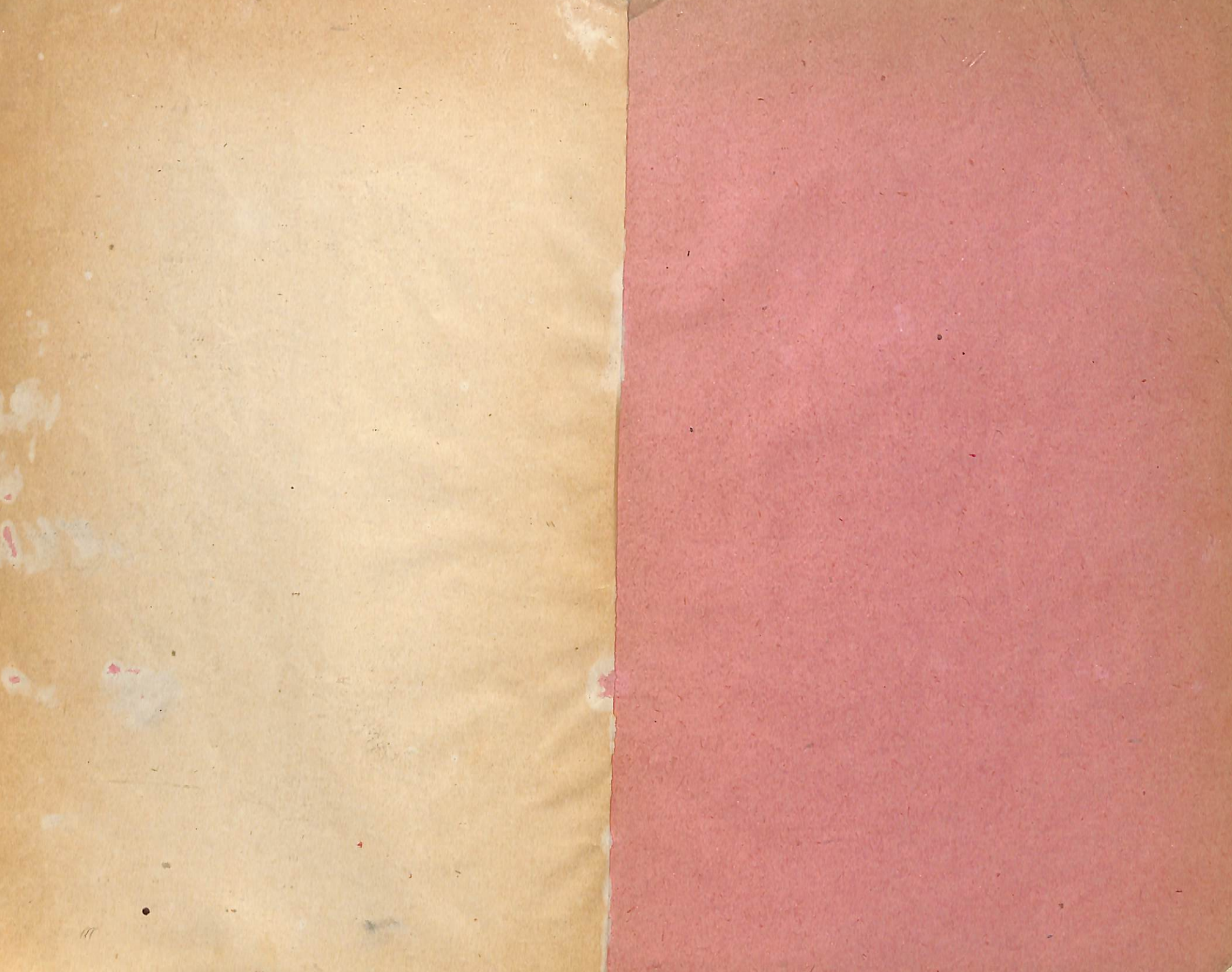
ուիւր ներս..... ԱԶՍՏՈՒԹԻՒՆԸ, ԱԶՍՏՈՒԹԻՒՆԸ
կը փնտռեմ, հայրիկ.....:

ԶԱՅՆ ՄԸ ԳԵՐԵԶՄԱՆԷՆ — ՍՈՒՐԻՆ ԾԱՅՐԸ,
ՈՐԴԵԱՎ, ՍՈՒՐԻՆ ԾԱՅՐՆ Է ՔՈՒ ՓՆՏՈՒՄ ԱԶՍ-
ՏՈՒԹԻՒՆԸ:

Վ Ա Ր Ա Գ Ո Յ Ր

ՆՈՅՆ ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ԵՐԿԵՐԸ

ԱՆԴՈՒՆԴԻՆ ՄԷԶԷՆ

(ԹՇՈՒԱՌԻ ՃԻԶԵՐ)

ԱԽՏԱԻՈՐ ՄՏԱՅՆՈՒԹԵԱՆ ԴԷՄ

ՀԱՅ ԲԱՆՈՒՈՐԻՆ ՀԱՄԱՐ

❖ ԳԻՆ՝ 50 ՍԷՆԹ ❖

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0351074

